

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

◆ ΑΓΓΕΛΟΙ ΕΛΠΙΔΑΣ ΚΑΙ ΧΑΡΑΣ (Γ.Β.Μ.)	305
◆ ΙΗΣΟΥΣ Ο ΑΠΟ ΝΑΖΑΡΕΤ (Βασ. Κ. Σταθάκη)	307
◆ ΤΟ ΟΥΣΙΩΔΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΟ ΣΤΟ ΔΙΟΝΥΣΙΟ ΣΟΛΩΜΟ (Νικ. Θ. Ἀρβανίτη)	310
◆ ΙΑΤΡΙΚΗ ΕΜΨΥΧΗ: Η ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΥΠΟ-ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΣΤΗΝ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΡΑΞΗ (Δρος Νικ. Καζαμία)	317
◆ ΟΜΟΛΟΓΙΕΣ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ (Γ.Δ. Κούδελα)	323
◆ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ: Η ΜΕΓΑΛΗ ΕΟΡΤΗ (Πανομήτη)	325
◆ ΣΧΟΛΙΑ (Β. Κ. Σταθάκη)	326
◆ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ (Τομ. Ἐπικοινωνίας τῆς Χ.Ε.Ε.)	329
◆ Η ΣΤΗΛΗ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ (Α. Γιαμβριᾶ)	332
◆ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΕΒΔΟΜΗΚΟΣΤΟΥ ΤΟΜΟΥ 2007	334

ΕΤΟΣ 70ον

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2007

ΑΡΙΘ. 686

€ 1,20

**Πρὸς τοὺς κ. κ. συνδρομητὰς
τῶν «Ἀκτίνων»**

Μὲ τὴν λήξη τοῦ ἔτους ὑπενθυμίζομε στοὺς φίλους συνεργάτας - συνδρομητὰς μας, τὴν ἀνάγκη νὰ ἀνανεώσουν ἐγκαίρως τὴ συνδρομὴ τους γιὰ τὸ ἔτος 2008.

Ἡ συνδρομὴ διὰ τὸ 2008 παραμένει ἡ ἴδια, € 12.

Παρακαλοῦμε διὰ τὴν ἐγκαιρὸν καταβολὴν τῆς συνδρομῆς ὥστε νὰ συνεχίζεται τακτικὰ καὶ ἀπρόσκοπτα ἡ κυκλοφορία τῶν «Ἀκτίνων».

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΤΟΥΣ 2008

Ἑσωτερικοῦ: € 12 - Κύπρου: £ 9 - Ἐξωτερικοῦ γενικῶς: € 30

Ἡ συνδρομὴ καταβάλλεται εἰς τὰ γραφεῖα μας, Ἀθηνῶν (Καρύτση 14), Θεσσαλονίκης (Ἀγ. Σοφίας 41). Ἢμπορεῖ ἐπίσης νὰ ἀποστέλλεται διὰ ταχυδρομικῆς ἐπιταγῆς εἰς τὸ Γραφεῖον μας τῶν Ἀθηνῶν (Καρύτση 14 - 105 61 Ἀθήνα).

Εἰδικῶς οἱ συνδρομηταὶ μας τῆς ἐπαρχίας ἡμποροῦν νὰ καταθέτουν τὴν συνδρομὴ τους, ἔναντι κανονικῆς ἀποδείξεως πληρωμῆς, εἰς τοὺς ἐθελοντὰς ἀντιπροσώπους ἢ συνεργάτας μας στὶς πόλεις ὅπου ὑπάρχουν.

Οἱ συνδρομηταὶ μας τοῦ ἐξωτερικοῦ ἡμποροῦν νὰ καταθέτουν τὴν συνδρομὴ τους εἰς τὸν λογαριασμὸν μὲ μορφή I.B.A.N. γιὰ ἐμβάσματα τῆς Eurobank μὲ ἀριθμὸ: **GR1102602010000940100366081**.

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

Έτος 70ον

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2007

Άριθ. 686

ΑΓΓΕΛΟΙ ΕΛΠΙΔΑΣ ΚΑΙ ΧΑΡΑΣ

Τὰ Χριστούγεννα ἢ γιορτὴ τῶν παιδιῶν, ἀκούγεται συχνά. Μιά γιορτὴ γιὰ τὰ παιδιά, ζυμωμένη μὲ παιδικὲς χαρὲς καὶ ζωηρὲς ἀναμνήσεις.

Καὶ ὅμως τὰ Χριστούγεννα δὲν εἶναι μονάχα ἡ γιορτὴ τῶν μικρῶν. Εἶναι ἡ γιορτὴ ὄλων. Φέρνει ἓνα μήνυμα μοναδικὸ σὲ ὅλους, μικροὺς καὶ μεγάλους, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, σοφοὺς καὶ ἀσόφους. Ἔχει κάτι μεγάλο καὶ δυναμικὸ νὰ μᾶς πῆ.

Ἡ ἅγια ἐκείνη νύχτα δὲν εἶναι ἓνα γεγονός γιὰ τοὺς ποιητὰς καὶ τοὺς ζωγράφους. Εἶναι ἡ αὐγὴ μιᾶς καινούργιας ἡμέρας, ἡ ἀνατολὴ τοῦ Ἥλιου τῆς δικαιοσύνης ποὺ θὰ φωτίσει καὶ θὰ κατευθύνῃ τὰ βήματα τοῦ κόσμου.

Δὲν εἶναι ἓνα γεγονός, κοσμοϊστορικὸ ἔστω, ἀνάμεσα στὰ πολλά. Εἶναι τὸ μοναδικὸ γεγονός τῆς σωτηρίας, διότι «**ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον Σωτὴρ**». Δὲν εἶναι μιὰ ἀφορμὴ γιὰ εὐκολοὺς συναισθηματισμοὺς καὶ πρόχειρες συγκινήσεις. Εἶναι ἡ ἐλπίδα καὶ ἡ χαρὰ, τὸ λυτρωτικὸ μήνυμα καὶ ἡ καλὴ ἀγγελία γιὰ τὴ λύτρωση καὶ σωτηρία τῆς ἀνθρωπότητος.

***

Μιὰ νύχτα σὰν τὶς ἄλλες ποὺ δὲν εἶναι ὅμως σὰν τὶς ἄλλες. Μέσα σ' αὐτὴ, ἐκεῖ στὰ προάστια τῆς Βηθλεέμ, ἓνας οὐράνιος ἐπισκέπτης φτερουγίζει. Πηγαίνει ἀπλᾶ στοὺς ταπεινοὺς βοσκούς, γιὰ νὰ τοὺς φέρῃ τὸ χαρούμενο μήνυμα τῆς γεννήσεως τοῦ θεοῦ Βρέφους: «**Ἴδού εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν μεγάλην**».

Μιὰ νύχτα, ἓνας ἄγγελος ἀνάμεσα στοὺς τσοπάνηδες! Ἔνας ἄγγελος ποὺ δὲν τοὺς ἀφήνει νὰ κοιμηθοῦν. Τοὺς ξεσηκώνει, τοὺς σαλπίζει τὸ λυτρωτικὸ μήνυμα ποὺ ἀλλάζει τὴ ζωὴ τους, τὴ μεταμορφώνει, τῆς δίνει ἓνα πρωτόγνωρο νόημα καὶ μιὰ ἀσύλληπτη ἀποστολή.

Χωρὶς τὸν ἄγγελο, οἱ ποιμένες θὰ ἐξακολουθοῦσαν τὴν προτιμὴν τους ζωὴ. Στενὰ τὰ ἐνδιαφέροντά τους. Περιορισμένες οἱ προοπτικὲς τους. Μὲ τὸν ἄγγελο τώρα νέοι ὄριζοντες ἀνοίγονται μπροστά τους. Οἱ ἄσημοι γίνονται διάσημοι. Οἱ ποιμένες τῶν προβάτων γίνονται ποιμένες ψυχῶν. Οἱ ποιμενικοὶ αὐλοὶ θεοκίνητες σάλπιγγες. Χωρὶς τὸν ἄγγελο ἡ ἄγνοια θὰ ἐξακολουθοῦσε νὰ τυλίγῃ μὲ τὰ μελανὰ τῆς πέπλα τὴ σκέψη καὶ τὴν ψυχὴ τους.

Λίγα μέτρα από τὸ μαντρί τους εἶχε λάβει χώρα τὸ πιὸ μεγάλο γεγονός. Καὶ αὐτοὶ θὰ τὸ ἀγνοοῦσαν. Ἐκεῖ δίπλα τους βρισκόταν ἡ σωτηρία τους. Καὶ αὐτοὶ θὰ ἐξακολουθοῦσαν νὰ ζοῦν κάτω ἀπὸ τὴν τυραννικὴ δουλεία τῆς ἁμαρτίας.

Κοντὰ τους ὑπῆρχε ὁ πολύτιμος μαργαρίτης, ὁ πιὸ μεγάλος θησαυρός. Καὶ αὐτοὶ θὰ φυτοζωοῦσαν στὴν ἠθικὴ φτώχεια καὶ τὴν πνευματικὴ ἀνέχεια.

Δίπλα τους ὑπῆρχε ἡ τροφή, τὸ οὐράνιο μάννα. Καὶ αὐτοὶ θὰ πέθαιναν ἀποξηνωμένοι ἀπὸ τὴ θεϊκὴ τράπεζα.

«**Διὰ σπλάγχνα ἐλέους Θεοῦ**», τὰ περιφρονημένα κονάκια τους, «**ἐπεσκέψατο ἀνατολὴ ἐξ ὕψους**». Καὶ αὐτοὶ θὰ συνεχίζαν νὰ ζοῦν «**ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου**».

Ἡ εὐδοκία τοῦ οὐράνιου Πατέρα, «**ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν**», «**ἐκκλινεν οὐρανοὺς καὶ κατέβη**», ὄχι σ' ἓνα μακρινὸ καὶ ἀπρόσιτο σημεῖο τοῦ πλανήτη, ἀλλὰ στὸ πιὸ προσιτὸ καὶ κοντινὸ, στὴ γειτονιά τους. Καὶ αὐτοὶ θὰ ἔλιωναν ἀπὸ τὴν ἀγωνία καὶ θὰ ζοῦσαν συντροφιά μὲ τὴν ἀνησυχία καὶ τὴν ταραχὴ.

Ὁ Θεὸς ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, «**ἡ ἐλπίδα σωτηρίας**» κοντὰ τους. Καὶ αὐτοὶ θὰ γυρόφερναν στὴ σκοτεινὴ σπηλιὰ τοῦ δεισιδαιμονισμοῦ, ὡς «**ἐλπίδα μὴ ἔχοντες καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ**».

***

Ἕνας ἄγγελος πού ξυπνάει τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς φέρνει κοντὰ στὴ φάτνη, ὅπου βρίσκεται τὸ «**ἐσπαργανωμένον βρέφος**», ὁ ἐνανθρωπήσας Θεός. Ὑπάρ-

χει πιὸ ὁμορφὸ ἔργο, πιὸ δυναμικὴ ἀποστολή, γιὰ κάθε πιστὸ πού φλέγεται ἀπὸ τὸν πόθο τῆς ἀγάπης στὸ συνάνθρωπο;

Οἱ ἄνθρωποι τοῦ Θεοῦ, ἄγγελοι ἐλπίδας καὶ χαρᾶς σ' ἓνα κόσμο πού παραπαίει στὰ σκοτάδια τοῦ ὕλισμοῦ καὶ τοῦ ἀπελπισμοῦ καὶ χάνεται στὶς ἐρημιές τοῦ ἀθεϊσμοῦ καὶ τοῦ ἀπανθρωπισμοῦ.

Ταπεινοὶ πιστοὶ πού γίνονται φάροι φωτεινοὶ μέσα στὸ φουρτουνιασμένον πέλαγος τῆς ζωῆς καὶ προλαβαίνουν ἠθικὰ ναυάγια καὶ οἰκογενειακὲς τραγωδίες καὶ ὁδηγοῦν στὸ λιμάνι τῆς ἐλπίδας ἀπογοητευμένες νεανικὲς ψυχὲς πού κινδυνεύουν νὰ συντριβοῦν.

Χριστιανοὶ νέοι πού, μὲ τὸ ἀκτινοβόλο πρόσωπό τους καὶ τὸ φωτεινὸ τους παράδειγμα, δίνουν μιὰ ἀληθινὴ μαρτυρία ζωῆς, σαλπίζουν τὸ μήνυμα τῆς «**ἐπιγῆς εἰρήνης**» σ' ἓνα κόσμο πού ἀγωνιᾷ κάτω ἀπὸ τὰ βαριὰ σύννεφα τῆς ὑστερίας τῶν ἐξοπλισμῶν καὶ τῆς ὑποκρισίας τῶν ἰσχυρῶν.

Τὰ νιάτα τὰ χριστιανικὰ πού ἀφουγκράζονται ὄχι τὶς κραυγὲς τῆς ἀπιστίας, ἀλλὰ τὰ δυναμικὰ σαλπίσματα πού στέλνει ὁ ἀπόστολος Παῦλος, γιὰ νὰ «**εὐαγγελίζονται τὴν εἰρήνην**», «**νὰ εὐαγγελίζονται τὸν ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον τοῦ Χριστοῦ**».

Ἕνας ἄγγελος ξυπνάει τοὺς ἀνθρώπους τότε καὶ σήμερα. Καὶ τοὺς καλεῖ καὶ μᾶς καλεῖ νὰ φέρουμε τὸ μήνυμα τῆς χαρᾶς, τῆς ἐλπίδας καὶ τῆς εἰρήνης «**παντὶ τῷ λαῷ**». Στὸν σύγχρονο κόσμο, στὸν σημερινὸ ἄνθρωπο. Θὰ ἀνταποκριθοῦμε;

Γ. Β. Μ.

ΙΗΣΟΥΣ Ο ΑΠΟ ΝΑΖΑΡΕΤ

«Τίνα μὲ λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι;» (Μαρκ. η', 27)

Α'

Ἐρώτημα πὺν ἔθεσε ὁ ἴδιος ὁ Κύριος στοὺς μαθητὲς Του γιὰ νὰ πληροφορηθεῖ τὴν ἐπικρατοῦσα περὶ Αὐτοῦ γνώμη στὴν ἰουδαϊκὴ κοινωνία τῆς ἐποχῆς του στὴν Παλαιστίνη. Ἐρώτημα τὸ ὁποῖο διὰ μέσου τῶν αἰῶνων ἐπανατίθεται ἰδιαίτερα κατὰ τοὺς τελευταίους τέσσερις αἰῶνες κατὰ τοὺς ὁποίους μὲ τὴν ὀρθολογιστικὴ κριτικὴ ἀμφισβητήθηκε ἡ ἱστορικότητα τῶν Εὐαγγελίων ἐπάνω στὰ ὁποῖα στηρίζεται ἡ χριστιανικὴ πίστη καὶ ἰδιαίτερα ἡ Πίστι γιὰ τὸ Πρόσωπον Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὁ Ἰησοῦς γεννήθηκε σὲ ἓναν σταῦλο στὴν Βηθλεὲμ -ὅπως τονίζει στὴν βιογραφία ὁ Τζ. Παπίνι- καὶ κατατρεγμένος στὴν συνέχεια κατέφυγε προσφυγόπουλο στὴν Αἴγυπτο σὲ νηπιακὴ ἡλικία γιὰ νὰ μεγαλώσει κατόπιν σὲ μία ἄσημη πόλη τῆς Γαλιλαίας, τὴν Ναζαρέτ, ἀσκῶν ὅπως φαίνεται τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ξυλουργοῦ. Αὐτὸ εἶναι κατ' ἄνθρωπον τὸ κοινωνικὸ προφίλ τοῦ Ἰησοῦ, πρὶν ἀρχίσει τὴν δημοσίᾳ δράση του.

Β'

Ἄν θὰ θελήσει νὰ κάνει κάποιος μίᾳ σύγκριση στὸ ἀνθρώπινο κοινωνικὸ πεδίο μὲ τὰ κορυφαῖα πρόσωπα τῶν ἄλλων θρησκευτῶν ὅπως τὸν Μωϋσῆ, τὸν Βούδα, τὸν Μωάμεθ θὰ ἔχει νὰ παρατηρήσει μίᾳ ἐντυπωσιακὴ ἀντίθεση.

Συγκεκριμένα ὁ Μωϋσῆς ἀνατρέφεται σὺν πριγκηπόπουλο στὰ ἀνάκτορα τῶν

Φαραῶ τῆς Αἰγύπτου καὶ ἀποκτᾷ ὡς ἐκ τούτου ἐξουσίαν στὸ βασιλεῖο αὐτῶν. Μετέπειτα ὅμως, ὅταν ζωντανεῖ μέσα του τὸ πατριωτικὸ στοιχεῖο τῆς καταγωγῆς του, γίνεται ἐθνικὸς, πολεμικὸς καὶ θρησκευτικὸς ἡγέτης τοῦ λαοῦ του, γιὰ νὰ ἀναλάβει τὴν πρωτοβουλία τῆς ἐπιστροφῆς αὐτοῦ στὴν γῆ τῶν προγόνων του.

Γ'

Ὁ Βουδισμὸς πάλι ἐμφανίσθηκε στὴν Ἰνδία τὸν 6^ο π.Χ. αἰῶνα. Ὅμοια μὲ τὸν Χριστιανισμὸ καὶ διαφορητικὰ ἀπὸ τὸν Ἰνδουϊσμὸ ὁ Βουδισμὸς ἰδρύθηκε ἀπὸ ἓνα ἱστορικὸ πρόσωπο τὸν *Siddarta Gautame* τῆς φυλῆς *Sakya*. Σὺν πριγκηπας τοῦ λαοῦ του ἔζησε σὲ ἀνάκτορα μὲ πολυτέλεια κατὰ τὰ ἔτη τῆς διαμορφώσεώς του. Κατὰ τὸν θρύλο ὅταν γεννήθηκε στὴν βόρεια Ἰνδία τὸ ἔτος 500 περίπου π.Χ., ἓνας μάντης προεῖπε πὺς μεγαλώνοντας θὰ γίνεῖ εἴτε ἐνδοξὸς βασιλέας, εἴτε θρησκευτικὸς ἡγέτης. Ὁ πατέρας του θέλοντας νὰ ἐξασφαλίσει πὺς ὁ υἱὸς του δὲν θὰ πάρει ἓναν ὑπερκόσμιο δρόμο ἐνεθάρρυνε τὸ παιδί του νὰ χαρεῖ τὴν ζωὴ τῶν ἀπολαύσεων. Αὐτὲς ὅμως οἱ προσπάθειες τοῦ πατέρα του εἴχαν τὸ ἀντίθετο ἀποτέλεσμα. Διότι ὁ νεαρὸς *Siddarta* ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν φαινομένων τοῦ ἀνθρώπινου πόνου, τῆς ἐν γένει ἀνθρώπινης ἀδυναμίας καὶ τοῦ θανάτου δὲν μποροῦσε νὰ ἀναπαυθεῖ ψυχικὰ μὲ τὴν ἀναζήτηση ἀπολαύσεων μὲ ἐλαφρὰ καρδία. Ἐβρίσκει τώρα τὴν ἐγκόσμια χαρὰ

σάν απλό ζαχάρωμα του πόνου και της λύπης, καταστάσεις τις οποίες θεωρούσε σάν την ουσία της ζωής.

Έτσι μία νύχτα σέ ηλικία εΐκοσι έννέα ετών άφησε τó παλάτι, άποχαιρέτησε σιωπηλά την γυναΐκα του και τó παιδί που έκοιμώντο και έφυγε για νά ζήση στά δάση. Στά υπόλοιπα σαράντα πέντε χρόνια του ó Βούδας προέτρεπε και άλλους νά ακολουθήσουν τó παράδειγμα του, τó όποιο ήταν κατ' ουσίαν μία παθητική έναιένιση τής ζωής.

Ός έκ τούτου ó Βουδισμός σάν διδασκαλία και πράξη μπορεί νά θεωρηθεί ή ως δειλία ή ως εύγενική στάση ανάλογα με τόν κρίνοντα τά πράγματα. Ο Χριστιανισμός επιδιώκει την υπέρβαση του φόβου του θανάτου με την αγάπη. Ο βουδισμός ήθελε νά κατανικήσει τόν φόβον αυτόν όχι με την θεία βοήθεια, αλλά με την δύναμη του ανθρώπινου νοΐ νά διορθώσει τά λάθη του.

Δ΄

Τό Ίσλαμ είναι ή νεώτερη από τις μεγάλες παγκόσμιες θρησκείες. Ξεκίνησε με τόν Μωάμεθ τόν προφήτη, ó όποιος έζησε στην άραδική χερσόνησο τόν 7^{ον} αΐωνα μ.Χ. Στο κήρυγμά του ó Μωάμεθ έκάλεσε τούς ανθρώπους νά ύποταγοΐν στόν Θεό. Πράγματι ή λέξη Ίσλαμ σημαίνει ύποταγή. Η θρησκεία του Μωάμεθ εκήρυξε την ένότητα του Θεού (μονοθεΐα) έναντι τής πολυθεΐας που επικρατούσε την εποχή εκείνη στόν τόπο του. Αποδέχτηκε έν μέρει νά οικοδομήσει επάνω στην ιουδαιοχριστιανική παράδοση χωρίς νά δεχθεί τις ιουδαϊκές γραφές, ούτε την χριστιανική έρμηνεία για την δημόσια δράση και τó πρόσωπο του Ίησού Χριστού έν γένει.

Δέν εκήρυξε ότι ó Μωάμεθ είναι Θεός, έδήλωσε όμως καθαρά, πώς μετά από αυτόν δέν μπορεί νά υπάρξει περαιτέρω πρόσθετη άποκάλυψη τΐ μηνύματος του Θεού

στόν άνθρωπο και γι' αυτό ακριβώς ονομάστηκε σφραγίδα των προφητών.

Ο Μωάμεθ αξίωσε πώς οι άποκαλύψεις του δέν ήταν απλώς προσεγγίσεις πρós τó θέλημα του Θεού, αλλά αυτό τουτο τó μήνυμα του Θεού καταγεγραμμένο λέξη πρós λέξη. Οι μουσουλμάνοι ισχυρίζονται ότι ó ίδιος ó Μωάμεθ ήταν άγράφματος, άπόδειξη έπαρκής για αυτούς πώς τó Κοράνιο είναι πραγματικά άθθεντικός ó λόγος του Θεού.

Έκτός των άλλων, τó κήρυγμα του Μωάμεθ για κοινωνική δικαιοσύνη έκανε τó κίνημά του μέσα στην Μέκκα αντικείμενο έξαιρετικής διαμάχης, με συνέπεια διώξεις κατά των όπαδών του, που κατέφυγαν στην Μεδίνα, όπου τελικά κατέληξε και ó ίδιος ó Μωάμεθ.

Έκει, υπό τις ύφιστάμενες συνθήκες ταξικών αντιπαραθέσεων, ó Μωάμεθ μετετράπη από έναν όραματιστή σέ θρησκευτικό και πολιτικό ήγέτη, ó όποιος έλαβε την πρωτοβουλία νά υίοθετήσει τόν «ιερό πόλεμο» κατά των γειτονικών μη μουσουλμανικών φυλών με σκοπό την άπόκτηση νέας ιδιοκτησίας για τούς όπαδούς του.

Συμπερασματικά, όπως έκ των πραγμάτων προκύπτει, θρησκευτικοί ήγέτες όπως ó Μωϋσής, ó Βούδας, ó Μωάμεθ μετείχαν τής κοσμικής έξουσίας για διαφορετικούς λόγους ó καθένας και έξ αυτών ó Μωϋσής και ó Μωάμεθ ήγήθηκαν και σέ πολεμικές ένέργειες.

Ε΄

Η βασιλεία του Ίησού «ούκ έστιν έκ του κόσμου τούτου» (Ίωάν. ιη΄, 36), όπως έδήλωσε ó Ίδιος στόν Πιλάτο. Τά δήματα του Ίησού στην ιστορία του λαού Του και του κόσμου γενικώτερα υπήρξαν άπαλά και ταπεινά. Στην παραλία τής θάλασσας τής Γαλιλαίας συναντά δύο ζεύγη άδελφών οι όποιοι ήταν άλιεις και τούς καλεί νά Τόν ακολουθήσουν λέγοντάς τους: «δεΐτε

ὀπίσω μου καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἀλιεῖς ἀνθρώπων» (Ματθ. δ', 19). Καὶ κατὰ παρόμοιο ἀπλό τρόπο συγκροτεῖ τὴν ομάδα τῶν δώδεκα μελλοντικῶν Ἀποστόλων Του. Ὅλα αὐτὰ ἐπαληθεύουν ὅσα ἐκ τῶν ὑστέρων ὑποστήριξε ὁ Ἀπόστολος Παῦλος γιὰ τὴν συγκρότηση τῆς πρώτης Ἐκκλησίας: «Τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς ἵνα τοὺς σοφοὺς κατασχύνῃ καὶ τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς ἵνα κατασχύνῃ τὰ ἰσχυρὰ» (Α' πρὸς Κορινθ. α', 27).

Καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Παύλου ἐπαληθεύεται στὴν συνέχεια ὕστερα ἀπὸ σκληρὴ πάλη τριῶν αἰῶνων διωγμῶν καὶ μαρτυρίου. Τὸ Ἰουδαϊκὸ κατεστημένο στὴν Ἱερουσαλὴμ ἐξακολούθησε καὶ μετὰ τὴν καταδίκη τοῦ Ἰησοῦ νὰ τηρεῖ ἐχθρική στάση ἐναντι τῆς πρώτης Ἐκκλησίας μὲ διώξεις, παρακούοντας τὴν συνετὴ γνώμη τοῦ μέλους τοῦ Συνεδρίου των, τοῦ Γαμαλιήλ σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία «τὰ νῦν λέγω ὑμῖν, ἀπόστητε ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τούτων (τῶν Ἀποστόλων) καὶ ἐάσατε αὐτοὺς· ἐὰν ἢ ἐξ ἀνθρώπων ἢ βουλὴ αὕτη, τὸ ἔργον τοῦτο καταλυθήσεται· εἰ δὲ ἐκ Θεοῦ ἐστὶν οὐ δύνασθε καταλῦσαι αὐτὸ μήποτε καὶ θεομάχοι εὐρεθῆτε» (Πράξ. ε', 38 - 39). Τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Γαμαλιήλ ἐπαληθεύθηκε ἀπὸ τὶς ἱστορικὲς ἐξελίξεις. Οὔτε ἡ εἰρωνική διάθεση τῶν ἀκροατῶν τοῦ Παύλου στὸν Ἄρειο Πάγο στὴν Ἀρχαία Ἀθήνα, οὔτε πολὺ μᾶλλον οἱ φοβεροὶ διωγμοὶ τῆς ρωμαϊκῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Νέρωνα ἕως τὴν ἐποχὴ τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ Γαλερίου ἦσαν ἱκανοὶ νὰ ἀνακόψουν τὴν θριαμβευτικὴ πορεία τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν νίκη καὶ τὴν τελικὴ ἐπικράτηση.

Ἐκτοτε ἀκολούθησαν 17 αἰῶνες. Ἡ νίκη τῆς Ἐκκλησίας ἀρχικὰ μὲ τὸ διάταγμα τῶν Μεδιολάνων καὶ ὕστερα μὲ τὴν υἱο-

θέτηση ἀπὸ τὸν Μέγα Κωνσταντῖνο τῆς Χριστιανικῆς θησκειᾶς ὡς ἐπίσημης θησκειᾶς τῆς ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας δὲν ἐσήμαινε ὀριστικὴ εἰρήνη. Ἰδίως ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ μετὰ τὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνα μὲ τὴν ἐπικράτηση τοῦ κομμουνισμοῦ σὲ μεγάλα τμήματα τῆς οἰκουμένης ἡ Ἐκκλησία ἀντιμετώπισε καὶ τοὺς νέους ἐχθροὺς καὶ τοὺς νέους διωγμοὺς μὲ τὸ ἴδιο τελικὸ ἀποτέλεσμα, τὴν νίκη της.

ΣΤ'

Ἐχοντας ὑπ' ὄψη τοῦ ὅλα αὐτὰ καὶ τὴν ἀναζωπύρωση τοῦ κινήματος τοῦ ἀθεϊσμοῦ στὶς ἡμέρες μας, ὁ γάλλος φιλόσοφος *J. Guittou* παρατηρεῖ: «Ἄν ἀφήνοντας κατ' ἀρχὴν ἀναπάντητο τὸ ἐρώτημα γιὰ τὴν ὕπαρξη τοῦ Θεοῦ, ξεκινήσουμε ἀπὸ τὸ δεδομένο ποὺ λέγεται Ἰησοῦς, ἂν δὲν ἀρνηθοῦμε ἐκ τῶν προτέρων αὐτὸ τὸ δεδομένο μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι δὲν ὑπάρχει Θεός, ἂν παραδεχθοῦμε τὴν σύγκλιση τῶν διαφορῶν μορφῶν ἐμπειρίας ὑπὲρ τῆς πραγματικότητος τοῦ Ἰησοῦ, τότε μπορούμε λογικὰ νὰ διερωτηθοῦμε πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρμηνευθεῖ ἡ ἐπέμβαση αὐτοῦ τοῦ Ἀπιθάνου μέσα στὴν ἱστορία, χωρὶς τὴν ὕπαρξη μιᾶς φιλόσοφου Πρόνοιᾶς». Καὶ ἀκόμη: «Ἄν ὁ Θεὸς εἶναι συνδεδεμένος μὲ τὸν Ἰησοῦ (μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἡ ἀρνηση τοῦ Θεοῦ ἀφαιρεῖ τὴν οὐσία τοῦ προβλήματος Ἰησοῦ) τότε μπορούμε νὰ ποῦμε, ἀντιστρέφοντας τοὺς ὅρους, ὅτι ἀναγνωρίζοντας τὸν Ἰησοῦ τῶν Εὐαγγελίων, ἕνα ἀληθινὸ καὶ ὄχι μυθικὸ πρόσωπο, τότε γινόμαστε μάρτυρες τῆς βαθειᾶς πίστεως στὴν ὕπαρξη τοῦ Θεοῦ».

ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

ΤΟ ΟΥΣΙΩΔΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΟ ΣΤΟ ΔΙΟΝΥΣΙΟ ΣΟΛΩΜΟ*

Β'

5. ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Με τον Σολωμό λοιπόν αρχίζει ή νεοελληνική ποίηση και ειδικότερα ή νεοελληνική χριστιανική ποίηση. Λέμε *χριστιανική* και όχι *θρησκευτική* γιατί υπάρχει μεγάλη και ουσιαστική διαφορά ανάμεσα στη χριστιανικότητα και τη θρησκευτικότητα. Στο Βυζάντιο ό εκκλησιαστικός ποιητής ήταν ό εύσυνείδητος χριστιανός ποιητής, αντίθετα με τον «θρησκευόμενο» που συναντάμε εδώ κι εκεί στην έξωεκκλησιαστική ποίηση. Ό Βυζαντινός εκκλησιαστικός ποιητής συμπεριφέρεται και βιώνει τó εκκλησιαστικό γεγονός όπως ό άγιολόγος εκείνης τής εποχής, που αδειάζει τον εαυτό του από τά γήινα και μετουσιώνεται με την προσευχή και τη νηστεία.

Όλα τούτα μπορούμε να τά κατανοήσουμε αν συγκρίνουμε τη χριστιανική ποίηση με τη θρησκευτική. Ό Κλέων Παράσχος σε μελέτημά του με τίτλο «Ή θρησκευτική πίστη στη νέα ελληνική ποίηση», που δημοσιεύθηκε στη Χριστουγεννιάτικη *Νέα Εστία* τού 1934, υποστηρίζει ότι «Ό Χριστιανισμός ενέπνευσε πολύ λίγο τούς νέους Έλληνες ποιητές από τόν Σολωμό ως τόν Καρυωτάκη». Τό αποκαρδιωτικό είναι, όπως διαπιστώνει ό Παράσχος, ότι «σ' ελάχιστους, ίσως σε κανένα, δέν θά βρείτε άληθινή χριστιανική έμπνευση ή και γενικότερα έμπνευση -στη βαθεία της όμως έννοια- θρησκευτική».

* Συνέχεια από τó Α' μέρος που έδημοσιεύθη στο τεύχος Σεπτεμβρίου-Οκτωβρίου έξ των Άκτινων.

Αντίθετα, ό Δ. Κουϊμουτσόπουλος, καθηγητής τότε στη Ριζάριο Σχολή, υποστηρίζει σε άρθρο του στο περιοδικό «Χρυσόστομος» (τ. Δεκ. 1935), ότι «οί ευγενέστεροι και ένδοξότεροι εκπρόσωποι τής νεοελληνικής ποιήσεως ήσθάνοντο πλήρως έν τη εύαισθήτω ψυχή των τás βαθύτερας τής θρησκείας συγκινήσεις και τó υπερκόσμιον τών ευγενεστέρων χριστιανικών ιδεωδών».

Σήμερα όλοι μας ξέρουμε ότι από τήν τότε θρησκευτική ποίηση λείπει ό βαθύτερος μεταφυσικός συγκλονισμός. Είναι κυρίως επίπεδη και περιγραφική. Έξαίρεση ίσως αποτελεί τó ποίημα τού Ίω. Πολέμη «Ό τυφλός πρό τού Σταυρού», που ή δομή του δίνει ένα τραγικό στοιχείο. Όμως ή «θρησκευτική σκοπιμότητα» άλλιώς βλέπει τά πράγματα. Τά γαλιά τής ώφελιμοθηρίας άλλοιώνουν τó *άντικειμενικώς όρασθαι*.

Τό ουσιώδες και σύγκαιρα διαχρονικό στοιχείο που λείπει από κείνη τήν ποίηση είναι τó «βαθύτερο και ουσιαστικό χριστιανικό περιεχόμενο. Λείπει απ' αυτήν ή βαθεία συναίσθησις τής «έν Χριστώ» σωτηρίας. Ή συναίσθησις δηλαδή τής άπολυτρώσεως που χαρίζει στους πιστούς ό σταυρικός θάνατος και ή άνάσταση τού Κυρίου», όπως εύστοχα παρατηρεί ό Άνδρέας Κεραμίδας⁽²⁸⁾.

Τά ποιήματα που περιλαμβάνονται στη *Νεοελληνική Θρησκευτική Άνθολογία* τού Άνδρέα Κεραμίδα και όσα κυκλοφορούσαν εκείνη τήν εποχή, έπιβεβαιώνουν τó έπιδερμικό τής θρησκευτικότητας και τήν έλλειψη πνευματικού βάθους. «Τά περισσότερα παρυσιάζουν βέβαια ώραιες θρησκευτικές εικόνες, παραστατικές, οί όποιες όμως δέν

συγκινούν βαθύτερα, δέν θίγουν, δέν δονούν τήν ψυχή μας, διότι δέν φαίνεται νά βγήκαν από βιώματα θαθείας θρησκευτικότητας, δέν εἶναι ζυμωμένες μαζί της καί ἀφήνουν ἄλυτα τὰ μεγάλα προβλήματα ζωῆς. Οἱ νεοέλληνες ποιηταί δύσκολα καί σπανίως μεταφέρονται σέ κόσμους πηγαίων θρησκευτικῶν ὄραματισμῶν καί μεταρσιώσεων ἐμπνευσμένων ἀπό τήν χριστιανική ἰδέα», ὑποστηρίζει ὁ ἀνθολόγος. Καί παρατηρεῖ εὐστοχα: «ἡ ἔννοια τῆς ἀπολυτρώσεως τοῦ ἀνθρώπου, μέ τήν σταυρική θυσία τοῦ Θεανθρώπου εἶναι σχεδόν ξένη ἀπό τοὺς περισσότερους ποιητές μας»⁽²⁹⁾.

Γιατί ὅλα τούτα; Μά γιατί «ἡ νεοελληνική ποίηση γεννιέται, ἀναπτύσσεται, ἀνδρώνεται στὸν 19ον αἰώνα ὅπου κορυφωμένος καί ἀδελφωμένος ὀρθολογισμὸς καί ὕλισμὸς χτυποῦν μέ ὄση ποτὲ ἄλλοτε δὲ χτύπησαν λύσσα, τὶς θρησκευτικὲς πίστεις»⁽³⁰⁾. Στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα καί κυρίως μέ τήν ἐμφάνιση τοῦ περιοδικοῦ *Ἀκτίνες* ἡ ποίηση ξαναβρίσκει τὶς μεταφυσικὲς καταβολές, ὅπως τὶς εἶχε φυτέψει ὁ Γενάρης τῆς Νεοελληνικῆς Ποίησης, ὁ Διονύσιος Σολωμός.

6. Η ΝΕΑ ΟΠΤΙΚΗ

Ὁ Διονύσιος Σολωμὸς βλέπει μέ νέα ὀπτική τήν ποίηση. Καί μπάζει ἄλλο Πνεῦμα στὴ νεοελληνική ποίηση. Τὸ πνεῦμα τῆς μεταφυσικῆς θεβαιότητας, ποῦ τοῦ εἶχε ἐνσταλάξει ὁ πρῶτος παιδαγωγός του, ὁ ἱερέας Νικόλαος Κασμάτης καί ὁ δάσκαλός του Ἀπόστολος Καραβίας, ὁ ὁποῖος «γενεῖ αὐτὸν τὸ φρόνημα τῶν προγόνων μέ τήν γλῶσσαν τῆς ἀρχαίας σοφίας»⁽³¹⁾.

Φαίνεται ὅτι καί ὁ «Ἀβάτε Ρώσσης» (*abbate Rossi*), ἐξόριστος στὴ Ζάκυνθο ὅπου οἰκονομεῖ τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀπὸ τῆς διδασκαλίας, ἐπῆρέασε τὸν Σολωμὸ ν' ἀποστρέφεται τὴν τυραννία καί νὰ ἐκτιμᾷ τὶς ἀρετές. Ὁ Ρώσσης ἦταν ἐκεῖνος ποῦ συνόδευε τὸν Σολωμὸ γιὰ σπουδές στὴν Ἰταλία⁽³²⁾.

Στὶς 30 Σεπτεμβρίου 1815 ἀποφοίτησε ἀπὸ τὸ Λύκειο τῆς Κρεμώνας καί γράφεται στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Παβίας νὰ σπουδά-

σει νομικά. Στὴ Ζάκυνθο ἐπιστρέφει τὸ 1818, χωρὶς νὰ συμπληρώσει τὶς σπουδές του. Ὁ ἴδιος ἔλεγε, σημειώνει ὁ Ἰάκωβος Πολυλάς⁽³³⁾, «ὅτι ἀπὸ μόνην ἀγαθωσύνην τοὺς οἱ καθηγητάδες τοῦ ἔδωσαν τὸν στέφανον (*laurea*) τῆς Νομικῆς Σχολῆς, τὸν ὁποῖον αὐτὸς οὔτε εἶχε ζητήσει, οὔτε ποτὲ μετὰ ταῦτα ἐθεώρησεν ὡς ἰδικόν του». Τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι τέτοιο πτυχίο δὲν ἔλαβε ποτέ. Τὴν ἀποψη αὐτὴ ὑποστηρίζει καί ὁ Καθηγητὴς Ν. Β. Τωμαδάκης στὴν ἐμπεριστατωμένη βιογραφία του γιὰ τὸ Σολωμὸ⁽³⁴⁾. Τὸ δέβαιο εἶναι ὅτι τὸν Σολωμὸ τὸν εἶχε κερδίσει ἡ ποίηση ἀπὸ τὸν καιρὸ τῶν σπουδῶν του καί σ' αὐτὴν δόθηκε ὀλόψυχα μέ μανιακὸ ἔρωτα.

Ἄν ἤθελε κανεὶς νὰ δώσει ἕναν ὀρισμὸ στὴ σολωμική ποίηση ποῦ νὰ τονίζει τὸ βαθύτερο νόημά της, δὲν θὰ εἶχε παρὰ νὰ χρησιμοποιήσει τὸν ὀρισμὸ ποῦ ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς ἔδωσε γι' αὐτὴν: «*Σκέψου θαθεῖα καὶ σταθερὰ τὴ φύση τῆς Ἰδέας πρὶν πραγματοποιήσης τὸ ποίημα. Εἰς αὐτὸ θὰ ἐνσαρκωθεί τὸ οὐσιαστικότερο καὶ ὑψηλότερο περιεχόμενο τῆς ἀληθινῆς... ἀνθρώπινης φύσης, ἡ Πατρίδα καὶ ἡ Πίστις*». Τούτα τὰ λόγια, ποῦ τὰ βρίσκουμε στοὺς *στοχασμοὺς τῶν «Ἐλευθέρων Πολιορκημένων»*, ἀποτελοῦν τὰ θεωρητικὰ προβλήματα τῆς ποιητικῆς του τέχνης.

Ὁ Σολωμὸς ξεκινάει ἀπὸ ὀλότελα διαφορετικὸ δρόμο στὴν ποιητικὴ του δημιουργία ἀπ' ὅ,τι ξεκίνησαν ὅσοι ἔγραψαν πρὶν ἀπ' αὐτόν. Δὲν ζητάει μόνο νὰ ὀλοκληρώσει τὰ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα τοῦ ποιήματος (μέτρο, ρυθμὸ, κ.λ.π.) ἀλλὰ νὰ ἐνσαρκώσει μιὰ ὑψηλότερη Ἰδέα σ' αὐτὸ. Σκοπὸς του δὲν εἶναι μόνο νὰ τέρψει τὸν ἀναγνώστη, ἀλλὰ νὰ τὸν «ὀδηγήσει» -μέ τὴν ἔννοια ποῦ ἔχει ἡ λέξη στὰ χέρια ἑνὸς πνευματικοῦ ἡγέτη- ἀνεβάζοντάς τον σὲ ἀνώτερες σφαιρὲς. Τὸν ἴδιο δρόμο ἀκολούθησε ὁ θαυμαστής καὶ μελετητὴς του Γ. Βερίτης⁽³⁵⁾.

Ποτὲ ὁ Σολωμὸς δὲν ξεσπάει σὲ ὑποκειμενικὴ εὐαισθησία -καθὼς κάνουν οἱ περισσότεροι ποιητές- ἀλλὰ φροντίζει νὰ κρατάει ἀμόλευτο τὸ ἰδανικὸ ἀπὸ πάθη καὶ ὑποκει-

μενισμούς. «Σάν ένα θείο ναό -τονίζει ό Παλαμιάς- έφιλοδόξησε ό φιλόσοφος ποιητής νά χτίσει τό έργο του γιά τού ιδανικού τη λατρεία, κι όχι γιά τό φανέρωμα τής εύαισθησίας του τής ύποκειμενικής». Αυτό τό φανέρωμα τού άρρωστου ύποκειμενισμού είναι ή έπιδημία πού μαστίζει τή σύγχρονη ποίηση.

7. ΟΙ ΔΥΟ ΠΟΛΟΙ

Δυό είναι οι βασικές έννοιες γύρω από τις όποίες θά στραφεί τό ποίημα, σάν δυό πόλοι: *ή πατρίδα και ή πίστη*. Τήν πρώτη έννοια ό Σολωμός τή χρησιμοποιεί γιά νά πραγματοποιήσει τή δεύτερη. Προκειμένου νά μορφοποιήσει τή μεταφυσική έννοια τής πίστης, χρησιμοποιεί τήν πατρίδα και τήν ένσαρκώνει μέσα σ' αυτήν.

Τό βλέπουμε καθαρά στους *«Ελεύθερους Πολιορκημένους»*. Στο ποίημα τού Χρέους -όπως τό είχε ονομάσει στην άρχή- θέλει άκριδώς νά ολοκληρώσει αυτήν τήν ιδέα. Γι' αυτό σημειώνει στους «στοχασμούς» του: *«άπό τή μικρότητα τού τόπου -έννοεί τό μικρόκοσμο- θέλει έβγουν οι Μεγάλες Ουσίες»*. *«Τοιουτρόπως ή υπόθεση δένεται μέ παγκόσμιο σύστημα»*.

Ό Σολωμός θραύει, τσακίζει κυριολεκτικά τά στενά όρια ενός χώρου, μιάς πατρίδας, *«Τό ποίημα -σημειώνει- άς έχει άσώματη ψυχή, ή όποία άπορρέει άπό τόν Θεό, και άφοϋ σωματοποιηθή είς τά όργανα καιροϋ, τόπου, έθνικότητος, γλώσσας, μέ τούς διαφορετικούς στοχασμούς, αισθήματα, κλίσεις κ. ά. (Άς γένη ένας μικρός σωματικός κόσμος, ίκανός νά τή φανερώση), τέλος επιστρέφει είς τόν Θεό. (...). Τοιουτρόπως άπό τήν μικρότητα τού τόπου, ό όποιος παλεύει μέ μεγάλες ενάντιες δυνάμεις, θέλει έβγουν οι Μεγάλες Ουσίες»*.

Χαρακτηριστική είναι ή σημείωση γιά τήν πείνα, πού μαστίζει τό Μεσολόγγι. Δέν τήν δραματοποιεί. Τήν χρησιμοποιεί σάν έξωτερικό στοιχείο, γιά ν' άποδείξει τήν πνευματική και ήθικη δύναμη. *«Η πείνα -γράφει- δέν μπαίνει είς αυτόν τόν κύκλον είμή μόνον άς έξωτερική δύναμη, τήν όποιάν*

ύπερνικούν καθώς όλες τις άλλες».

Ό Ποιητής επιμένει στο ύπερφυσικό στοιχείο, πού έμπεριέχει ή Ίδέα: *«Μελέτησε καλά τή φύσι τής Ίδέας, και τό ύπερφυσικό και γεννητικό βάθος της άς πετάξη έξω άπό τό φυσικό μέρος, και τούτο άς τεθή άδιάστα είς όργανα έθνικά»⁽³⁶⁾*. Άλλωστε, όπως λέει ό Καθηγητής Γ. Α. Μποζώνης, *«ή Τέχνη είναι άπόρροια έντονου έσωτερικού βίου πού εκφράζεται μέ μορφές στην ούσιαστικότητα των»⁽³⁷⁾*.

Οι ιδέες δέν κρατιούνται δεμένες, ούτε πάλι μπορούν νά περιοριστούν σέ χωρικά σύνορα. Πετοϋν, πετοϋν άπλώνουν, μεγαλώνουν. Τό πλάταμά τους ολοκληρώνεται στην κατάκτηση τών καρδιών. Τό ήθικό μεγαλείο θά βγει καθαροστάλαχτο. Ό θρίαμβος τής ήθικής άνεξαρτησίας είναι ή κεντρική ιδέα τού ποιητή. Η άπολύτρωση τό πολικό του άστέρι. Είναι τό ούσιώδες και τό διαχρονικό στην ποίησή του.

8. ΚΟΣΜΟΘΕΩΡΙΑΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ

Τό μεγάλο πρόβλημα γιά τον Σολωμό είναι ή ένσάρκωση τής πίστης μέσα στο ποίημα. Δέν είναι τόσο άπλό. Δέν θέλει νά δώσει στην ποίησή του μιάν έξωτερική θρησκευτικότητα. Αυτό θά ήταν άρεκετά εύκολο νά τό πετύχει μέ τό θέμα, όπως κάνουν όλοι σχεδόν οι θρησκευτικοί ποιητές. Εκείνο πού ζητάει είναι κάτι βαθύτερο: ή ό λ ο κ λ ή ρ ω σ η .

Ό Σολωμός θέλει μιά κοσμοθεωριακή θεμελίωση και όχι μιά θρησκευτική εμφάνιση. Μιά έκφορά περίτεχνου θρησκευτικού λόγου. Τό δεύτερο, όπως είπαμε, τό πετυχαίνει κανείς μέ τό θέμα, ενώ τό πρώτο είναι κάτι πιό βαθύ και πιό δύσκολο. Έδώ πρέπει νά σκεφτεί μέ ποιό τρόπο θά σωματοποιήσει τήν Ίδέα, έτσι πού τό ποίημα ν' άντέχει στο χρόνο, νά ένσαρκώνει τή διαχρονικότητα. Ό Σολωμός χρησιμοποιεί ένα *«σωματικό κόσμο»* (αυτό τό βλέπουμε καθαρά στο Ποίημα τού Χρέους) μόνο και μόνο γιά νά «σωματοποιήσει» μέσα σ' αυτόν τήν «ψυχή» τού ποιήματος. Με άλλα λόγια, γιά νά θεμελιώσει κοσμοθεωριακά τό

ποίημα. Καί αὐτή ἡ κοσμοθεωριακὴ θεμελίωση δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τῆ χριστιανικῆ. Καί δέβια δὲν ἔχει σχέση μὲ τὸ «χριστιανικὸ θερμπαλισμὸ» καί τὴν ἀλαζονεία τῆς ἀρετῆς⁽³⁸⁾, ἀλλὰ μὲ τὸ βίωμα καί τὸ ἔμφωτο ἐκκλησιαστικὸ γεγονός.

Βαθὺς γνώστης τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί τῶν ἄλλων ἱερῶν κειμένων, ἀντλεῖ τὴν ἐμπνευσή του ἀπὸ τὴν καθάρια πηγὴ. Εὐχαριστεῖται στὴ μελέτῃ τῶν Ψαλμῶν τοῦ Δαυὶδ, τοὺς ὁποίους ἀποστηθίζει, τοὺς θρήνους τοῦ Ἱερεμία, τὶς δοκιμασίαις τοῦ Ἰωβ καί τὴν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη. Τὸ τελευταῖο τοῦτο ἱερὸ κείμενο γίνεται τὸ προσφιλές του ἀνάγνωσμα.

Ἀκόμη μελετᾶει τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς πατέρες, Χρυσόστομο, Βασίλειο καί Γρηγόριο. Σὲ πολλὰ κείμενά του ὑπάρχουν ἀναφορὲς σὲ θρησκευτικὲς προσωπικότητες ἢ σὲ τμήματα τῆς Παλαιᾶς καί τῆς Καινῆς Διαθήκης⁽³⁹⁾. Ἄλλωστε ὁ ἴδιος ὁ Ποιητὴς «ἦτο ὄντως φύση μυστικῆ». Ὁ Ἐπίσκοπος Κυθήρων Κωνσταντῖνος Στρατούλης⁽⁴⁰⁾ μᾶς πληροφορεῖ σ' ἓνα του ἐπιμνημόσυνο πρὸς τὸν ποιητὴ, ὅτι μελετοῦσε καί τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ποιητὲς Ἰωάννη Δαμασκηνὸ καί Κοσμά Μαΐουμᾶ. Μερικοὶ στίχοι τοῦ «Λάμπρου» μαρτυροῦν αὐτὴ τὴν ἀλήθεια. Γράφει ὁ Ποιητὴς: «Χριστὸς Ἀνέστη! Νέοι, γέροι καί κόρες / ὅλοι, μικροὶ μεγάλοι, ἐτοιμαστῆτε. / Μέσα στίς ἐκκλησίαις τίς δαφνοφόρες / μὲ τὸ φῶς τῆς χαρᾶς συμμαζωχθῆτε / ἀνοιξέτε ἀγκαλιὰς εἰρηνοφόρες / ὄμπροστά τοὺς Ἁγίους καί φιληθῆτε / φιληθῆτε γλυκὰ χεῖλη μὲ χεῖλη, / πέστε Χριστὸς Ἀνέστη, ἐχθροὶ καί φίλοι».

Οἱ πιὸ πάνω στίχοι εἶναι ἐμπνευσμένοι ἀπὸ τὸν περίφημο Κανόνα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Ἰωάννη Δαμασκηνοῦ (676 - 756)⁽⁴¹⁾. Νὰ οἱ ἀντίστοιχοι στίχοι τοῦ Κανόνα: «Ἀναστάσεως ἡμέρα, / καί λαμπρυνθῶμεν τῇ πανηγύρει / καί ἀλλήλους περιπτύξωμεθα. / Εἶπωμεν, ἀδελφοί, / καί τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς / συγχωρήσωμεν πάντα τῇ ἀναστάσει / καί οὕτω βοήσωμεν / Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν...».

9. ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΗ ΓΡΑΦΗ

Στὸ «Διάλογο», ὅπως προαναφέραμε, ὁ Σολωμὸς ἀντιμεταπίζει πολλὰ θεωρητικὰ προβλήματα, κυρίως ἐλευθερίας καί γλώσσας. Ἐπίσης ἔχουμε σαφεῖς ἀναφορὲς στὴν Ἁγία Γραφή καί εἰδικότερα στὴν Καινὴ Διαθήκη: Θυμήσου τὰ λόγια τῆς θείας Γραφῆς «*νὰ μὴ σ' εὕρη θυμωμένον ὁ ἥλιος ὅπου πέφτει*». Ὁ λόγος εἶναι παρμένος ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στοὺς Ἐφεσίους: «Ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν...» (δ', 26), δηλαδὴ «ὁ ἥλιος ἂς μὴ δέει, ἐνῶ ἐξακολουθεῖ ἀκόμη ἡ ὀργή σας».

Ἀνάλογοι ἀναφορὲς ἔχουμε καί στὸν «Ἕμνον εἰς τὴν Ἐλευθερίαν», ἀλλὰ καί σὲ ἄλλα ποιήματά του. Μερικὰ ἰταλόγλωσσα σονέττα του ἔχουν καθαρὰ θρησκευτικὴ ὑπόθεση, ὅπως «*Ἡ Θρησκεία*», «*Ὁ Ψαλμός*», «*Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου*», «*Ἡ πυρπόληση τῶν Σοδόμων*», δύο σονέττα «*Στὸν ἅγιο Διονύσιο*», «*Ἡ καταστροφὴ τῆς Ἱερουσαλήμ*», «*Ἡ ἀνάληψις τῆς Παναγίας*» κ. ἄ. Ὅλα τοῦτα θὰ τὰ λέγαμε *πρῶτα γυμνάσματα*.

Πολλὲς φορὲς παραπέμπει σὲ κείμενα τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ὅπως λ.χ. στὴν 1η στροφὴ τοῦ «Ἕμνου» παραπέμπει στὸ 1ε' κεφάλαιο τῆς Ἐξόδου, «*Λαβοῦσα δὲ ἡ Μαριάμ, ἡ προφήτης, ἡ ἀδελφὴ Ἀαρῶν, τὸ τύμπανον ἐν τῇ χειρὶ αὐτῆς καί ἐξήλθωσαν πᾶσαι αἱ γυναῖκες ὀπίσω αὐτῆς μετὰ τυμπάνων καί χορῶν*». Καί ὁ Ποιητὴς: «*Ἀκολουθαίει ἡ ἀρμονία / ἡ ἀδελφὴ τοῦ Ἀαρῶν, / ἡ Προφῆτισσα Μαρία, / μ' ἓνα τύμπανο τερπνόν, / καί πηδοῦν ὅλες οἱ κόρες, / μὲ τ' ἀγκάλες ἀνοιχτές, / τραγουδώντας ἀνθοφόρες, / μὲ τὰ τύμπανα κ' ἐκειές*» (στροφὲς 120 καί 121).

Ἄλλου σημειώνει τὰ λόγια τοῦ Προφήτη Ἠσαΐα ὡς πηγὴ ἐμπνεύσεως. «*Ἀγαλλιᾶσθω ἔρημος καί ἀνθειτω ὡς κρίνον*» (λε'). Καί ὁ Ποιητὴς: «*Πηγες εἰς τὸ Μεσολόγγι / τὴν ἡμέρα τοῦ Χριστοῦ, / μέρα π' ἀνθισαν οἱ λόγγοι / γιὰ τὸ τέκνο τοῦ Θεοῦ*» (στροφὴ 88).

Σὲ ἄλλο πάλι στίχο παραπέμπει στὴν

Αποκάλυψη: «Καὶ εἶπε μοι «γέγονε»: ἐγὼ εἰμὶ τὸ Α καὶ τὸ Ω, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος» (Αποκ. κα'): «*Αὐτὸς λέει... Ἀφογκρασθῆτε / Ἐγὼ εἴμι Ἄλφα, Ὠμέγα ἐγώ*». Χαρακτηριστικοὶ εἶναι κάποιοι στίχοι στὸν «*Κρητικό*», γιὰ τὴ Δευτέρα Παρουσία, ὅπως τὴν παρασταίνει ὁ Προφήτης Ἰωὴλ (3, 2 καὶ κυρίως 3, 12): «ἐξεγειρέσθωσαν, ἀναβαινέτωσαν πάντα τὰ ἔθνη εἰς τὴν κοιλάδα Ἰωσαφάτ, διότι ἐκεῖ καθίω τοῦ διακρίναι πάντα τὰ ἔθνη κύκλοθεν»: «*Λάλησε, Σάλπιγγα! Κι' ἐγὼ τὸ σάβανο τινάζω / καὶ σχίζω δρόμο καὶ τ' ἄγνους ἀναστημένους κράζω. / Μὴν εἶδατε τὴν ὁμορφιά, ποῦ τὴν κοιλάδα ἀγιάζει; / Πέστε, νὰ ἰδῆτε τὸ καλὸ ἐσεῖς κι ὅ,τι σᾶς μοιάζει. / Καπνὸς δὲ μένει ἀπὸ τὴ γῆ· νιὸς οὐρανὸς ἐγίνη*».

Ὁ Πολυλᾶς ἀναφέρει τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικὰ γιὰ τὴ χριστιανικὴ καὶ κοσμοθεωριακὴ θεμελίωση τοῦ Ποιητῆ: «Τὰ σονέτα τὰ ὁποῖα δημοσιεύει ἐδῶ, διαπνέονται ἀπὸ ὑψηλὸ αἶσθημα Χριστιανικότητας... Ὁ Σολωμὸς χάρις εἰς τὴν θρησκευτικὴν του ἀνατροφὴν ἀπὸ τὰ πρῶτα ποιητικὰ του βήματα παρουσίασθη ὡς λάτρης τοῦ θείου. Ὁ ἀδελφὸς του διηγεῖτο ὁ ποιητὴς, εἶχεν ἰδιαιτέραν προτίμησιν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Ἀγίας Γραφῆς»⁽⁴²⁾.

Ἀξιοσημείωτα εἶναι καὶ τὰ γραφόμενα ἀπὸ τὸν Καθηγητὴ Τωμαδάκη γιὰ τὴ βαθεῖα πίστη τοῦ Σολωμοῦ: «Ἡ γνησιότης τῆς θρησκευτικῆς του συγκινήσεως δὲν ἐκδηλώνεται βεβαίως διὰ κραυγῶν καὶ ματαιῶν ἐπιδειξεῶν, ὅπως δυστυχῶς συνηθίζεται παρ' ἡμῖν, σήμερον. Καταφαίνεται περισσότερο ἀπὸ τὴν ὀρθὴν δογματικὴν ἔκφρασιν, ἀφοῦ ὁ ποιητὴς ὅπωςδῆποτε ὀμιλεῖ περὶ δημοουργίας, θανάτου, κρίσεως, μελλούσης ζωῆς, οὐδέποτε ἐκφεύγει τῆς δογματικῆς ὀρθοδόξου διδασκαλίας»⁽⁴³⁾.

10. Η ΑΠΟΛΥΤΡΩΣΗ ΣΤΗ ΣΟΛΩΜΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Μὲ αὐτὴν τὴν πνευματικὴ θωράκιση, ποῦ προαναφέραμε, ὁ Σολωμὸς θὰ προχωρήσει στὸ βασικότερο ὄντολογικὸ στοιχεῖο τῆς ποιήσεώς του, τὴν ἀπολύτρωση. Ἐδῶ ὁ φι-

λοσοφικός του κύκλος ὁλοκληρώνεται. Μαζὶ μὲ τὸ στοχασμὸ τῶν ἀρχαίων, ποῦ φρόντισε νὰ κάμει κτῆμα του μὲ τὴ μελέτη τόσο τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν (Πίνδαρο, Αἰσχύλο, Σοφοκλῆ κ. ἄ.), ἱστορικῶν καὶ φιλοσόφων, ὅσο καὶ τῶν Λατίνων κλασικῶν (Οὐράκιο κ. ἄ.), ἀλλὰ καὶ τῶν συγχρόνων του -διάβαζε πολὺ Γερμανοὺς συγγραφεῖς⁽⁴⁴⁾- τοῦ δίνεται ἡ εὐκαιρία γιὰ μιὰ ἄρτια συγκρότηση τῆς προσωπικότητάς του. Κι αὐτὸ γίνεται μὲ τὴν ἀπολύτρωση! Τὴν γνώση τοῦ ἐσώτερου ἑαυτοῦ του καὶ τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν ἀπάτη τῶν αἰσθήσεων καὶ τῶν ψευδοαξιών. Τὴν ἀπόρριψη δηλαδὴ τῆς αἰσθητικῆς ποῦ πρότεινε ὁ σοφιστὴς Γοργίας, ποῦ βάση εἶχε τὴ γοητεία, τὸ εἶδωλο καὶ τὴν ἀπάτη. Κάτι ποῦ ἀνησυχούσε τὸν Πλάτωνα⁽⁴⁵⁾.

Ἡ ἀπολύτρωση εἶναι τὸ κορυφωμα στὴ σολωμικὴ ποίηση. Τὸ βλέπουμε καθαρὰ σὲ ὅλα σχεδὸν τὰ ποιήματα. Καὶ ὅπου ἀκόμα τὸ θέμα δὲν εἶναι θρησκευτικὸ ἢ ἔθνικὸ. Στὸ δάθος, στὸν πυρήνα, ὑπάρχει ἡ ἀπολύτρωση.

«Ὡς πρὸς τὴν Οὐσία τοῦ ποιητικοῦ ἔργου -σημειώνει ὁ Παλαμᾶς- ὁ Σολωμὸς καθαρὰ καὶ ἀσάλευτα ἐπίστευε ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀληθινοῦ ποιήματος πρέπει νὰ εἶναι ἡ νίκη τοῦ λόγου, ἐπάνω εἰς τὴν δύναμη τῶν αἰσθήσεων· θρίαμβος ἀληθινός, διότι οὔτε θὰ στηρίζεται εἰς τὴν στωϊκὴν ἀπάθειαν, οὔτε θὰ ἀναπαύεται (μολονότι ὄχι ριζικῶς ἀντίθετος) εἰς τὴν τυφλὴν ὑποταγὴν εἰς τὴν θεῖαν θέληση, ἀλλὰ θὰ πηγάζει εἰς τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν ὑψηλὴ συναίσθηση τῆς ἠθικῆς του ἐλευθερίας καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ ἐδῆγει νικητὴς μὲς ἀπὸ τοὺς πλέον γλυκοὺς πειρασμοὺς τῆς καρδιάς, ἀπὸ τὸν πλέον τρομερὸν ἀγῶνα μὲ τὴν τυφλὴν ὀργὴ τῶν ἀνελευθέρων ἐχθρῶν τοῦ Φωτός».

Γιὰ τὸ Σολωμὸ λοιπὸν τὸ βαθύτερο νόημα τῆς τέχνης εἶναι, ὅπως γράφει ὁ Παλαμᾶς, τὸ νόημα ποῦ θέλει τὴν ἀπολύτρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ πάθη· ποῦ θέλει νὰ νικᾷ ὁ Λόγος καὶ θέλει τὸ πνεῦμα νὰ κυριεύει ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ ἐνάντια, καὶ θέλει νὰ τὰ ἐξαῖλωνει τὰ πάθη καὶ διπράει τὴ φιλελεύθερη διψα γιὰ τὰ μυστήρια τοῦ Παντός

καὶ ταιριάζει τὰ μερικὰ πρὸς τὰ καθολικὰ
καὶ τὰ γενικὰ πρὸς τὰ παγκόσμια.

Ὁ Σολωμός δὲν εἶναι ὁ ἀπλὸς θεωρητικός, ἀλλὰ ὁ ἄρτια συγκροτημένος κοσμοθεωρητικός. Ἔτσι καταλαβαίνουμε γιατί οὔτε ὁ Κάλβος, πού ἦταν Ζακύνθιος καὶ σύγχρονός του, οὔτε ὁ Βαλαωρίτης, κι αὐτὸς Ἑπτανήσιος, δὲν κατῴρθωσαν -παρὰ τὸ ἐθνικὸ τους γράψιμο- νὰ φτάσουν στὸ ὕψος τοῦ Σολωμοῦ. Εἶναι γιατί δὲν κατάφεραν νὰ φτάσουν ὡς τὴν ἀπολύτρωση, ἀλλὰ ἔμειναν στὰ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα μιᾶς ἀξιολογῆς ἀναντίρρητα ποιητικῆς δημιουργίας.

Ὁ Ἐθνικός μας Ποιητὴς ἔζησε τὶς μεγάλες στιγμὲς καὶ τὰ ὁράματα τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἐθνεγερσίας τοῦ Εἰκοσιένα. Καὶ τὰ ἐκφράστηκε μὲ τὸν καλύτερο τρόπο: Ἄλλωστε, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Καθηγητὴς Γ. Α. Μποζώνης, «Ὁ μεγάλος «ποιητὴς» ζῆ τις ἀνησυχίες, τοὺς προβληματισμούς, τὰ ὁράματα, τὶς προσδοκίες τοῦ λαοῦ του καὶ παίρνει τὴν εὐθύνη νὰ τὰ ἐκφράσει»⁽⁴⁶⁾. Κι ὁ Διονύσιος Σολωμός ἦταν καὶ εἶναι Μεγάλος Ποιητής!

11. ΟΙ ΚΑΘΕΚΑΣΤΑ ΕΝΝΟΙΕΣ

Ἄς ρίξουμε μιὰ ματιὰ στὶς καθέκαστα ἐννοιες (ιδέες), γιὰ νὰ δοῦμε μὲ ποιὸ τρόπο τὶς παρουσιάζει ὁ Σολωμός καὶ πῶς μ' αὐτὲς φτάνει στὴν κεντρικὴ Ἰδέα, στὸν πυρῆνα τοῦ ποιητικοῦ λόγου.

Καὶ πρῶτα - πρῶτα ἡ ἐννοια τῆς Ἐλευθερίας. Ὁ Ποιητὴς προχώρησε πολὺ πέρα ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ἐλευθερία, στὴν πνευματικὴ ἐλευθερία γιὰ νὰ φτάσει στὴν ἀπολύτρωση. Δύσκολη πορεία καὶ δύσκολο τὸ κατάκτημα: Γι' αὐτό: «*Συχνὰ ἐβράχηναι ἢ μιλιὰ του / τραγουδῶντας λυπηρά, / πῶς στὸν ἥλιο ἀποκάτου / εἶναι λίγη ἐλευθερία*»⁽⁴⁷⁾. Ὁμως ἐκεῖ πού κορυφώνεται ἡ ἀπολύτρωση εἶναι στοὺς «*Ἐλεύθερους Πολιορκημένους*». Ἐδῶ Ὁ Ποιητὴς θὰ παραστήσει μὲ τὸν πιὸ λαμπρὸ τρόπο τὴν ἠθικὴ (πνευματικὴ) Ἐλευθερία.

Ὅσοποσ τὴν προαιώνια πάλη τοῦ ἀνθρώπου ἀνάμεσα στὸ καλὸ καὶ στὸ κακὸ θὰ μᾶς τὴ δώσει στὸ «*Λάμπρο*». Σὲ τοῦτο τὸ ποίη-

μα, ὁ Σολωμός, χρησιμοποιεῖ τὸ δραματικὸ στοιχεῖο, τὸ ὁποῖον ὁ λυρικός τόνος ἄλλοτε τὸ ἀπαλαίνει κι ἄλλοτε τὸ ἐπιτείνει. Τὸ πιὸ ἀξιοπρόσεχτο εἶναι ἡ ἀνθρωπιὰ πού κυριαρχεῖ σ' ὅλο τὸ ποίημα, ἡ ἄμετρη ἀγάπη τοῦ Ποιητῆ γιὰ τὸν «ἀμαρτωλὸ» ἄνθρωπο, τὸν «*ἄρρωστο*» πού θὰ ἔλεγε ὁ Ντοστογιέφσκυ.

Γιὰ νὰ δώσει ὀλοκληρωμένη τὴν ἐννοια τῆς ἠθικῆς ἀπολύτρωσης, χρησιμοποιεῖ ἐδῶ μιὰν ἄλλη ἐννοια, ἀπαραίτητη προϋπόθεση στὴν πρώτη, τὸν ἔλεγχο τῆς συνείδησης πού καταλήγει στὴ μεταμέλεια. Εἶναι χαρακτηριστικὸ «*Τὸ Ξεμυστήρημα*» (ἡ δραματικὴ «ἐξομολόγησι») στὸ «*Λάμπρο*».

Στὴν ἐννοια τοῦ θανάτου θ' ἀντιπαράθεση τὴν ἀθανασία. Τὸ θάνατο τὸν βλέπει σὰν ἀπαραίτητη μεταβατικὴ κατάσταση γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς αἰωνιότητος. Δὲν τὸν παρουσιάζει σὰν μαῦρο καβαλάρη ἢ βίαιο ἄνεμο, ἀλλὰ σὰν γλυκὸ ὕπνο πού περικλείνει πάντοτε τὴν ἐλπίδα τῆς Ἀνάστασης. Ἔτσι, ἡ πίστη στὴν Ἀνάσταση, δίνει περιεχόμενο στὴ ζωὴ! Ὅλα τοῦτα συνιστοῦν τὸ οὐσιῶδες καὶ διαχρονικὸ στὴν ποίησή του.

12. ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΜΟΥΣΙΚΗ

Ἔνα βασικὸ ἐξωτερικὸ στοιχεῖο, πού ἐπιστρατεύει ὁ Σολωμός, εἶναι ἡ μουσικὴ. Τὴν χρησιμοποιεῖ γιὰ νὰ σχηματίζει τὴν ποιητικὴ του ἁρμονία. Ἄλλωστε, κατὰ τὴν πλατωνικὴ φιλοσοφία, ἡ μουσικὴ εἶναι ἡ τέχνη πού μιμούμαστε τὸν ἦχο⁽⁴⁸⁾. Γιὰ τὸν Πλάτωνα ἡ μουσικὴ σύνθεση εἶναι «*μίμησις τε καὶ ἀπεικασία*»⁽⁴⁹⁾.

Ὁ Νικόλαος Μάντζαρως, ὁ μουσουργὸς πού μελοποίησε τὸν «Ἕμνον εἰς τὴν Ἐλευθερίαν», μᾶς λέει γιὰ τοῦτο τὸ θέμα: «Ὡς ἐξ ἐνστίκτου δημιουργεῖ τοὺς πλείστους τῶν στίχων του μὲ τὸ τραγοῦδι, αὐτοσχεδιάζων μελωδίες, εἰς τοὺς ὁποίους ἀκούεται ἡ ἀληθινὴ ἔκφρασις τῆς ποιητικῆς συλλήψεως, καταστρωθεῖσα ἀπὸ ἓν μουσικὸν πνεῦμα(...). Ἰδὼν αὐτὸν πολλάκις δημιουργοῦντα κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἀντελήφθη ὅτι ἐσχημάτιζε ποιητικὴν ἁρμονίαν μὲ τὸν συνδυασμὸν τῶν ἡχῶν τοὺς ὁποίους ἐφέλλιζε...».

Ἄξιοσημείωτη εἶναι καὶ ἡ ἀναφορὰ τοῦ

Ὀδυσσέα Ἐλύτη στὸ Διονύσιο Σολωμό:
 «Ὅπου καὶ νὰ σᾶς βροῖσει τὸ κακό, ἀδελφοί,
 / ὅπου καὶ νὰ θολώνει ὁ νοῦς σας, / μνημονεύετε Διονύσιο Σολωμό...». Εἶναι «λαλιά
 ποὺ δὲν ξέρει ἀπὸ ψέμα». Εἶναι ἡ λαλιά, ὁ
 Ποιητὴς ποὺ «θ' ἀναπαύσει τὸ πρόσωπο τοῦ
 μαρτυρίου»⁽⁵⁰⁾.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Γιὰ νὰ φτάσει ὁ Σολωμὸς ὡς ἐδῶ, τὴν
 ἔκφραση δηλαδὴ ἀρτίου καὶ οὐσιαστικοῦ, νὰ
 ἐκφράσει τὸ *οὐσιῶδες καὶ διαχρονικό*, δὲν
 ὀδηγήθηκε μόνον ἀπὸ τὸ ποιητικὸ του δαι-
 μόνιο, ἀλλ' ἀπὸ τὴ δική του προηγουμένη
 ἀπολύτρωση, τὴν κατάσταση τῆς προσωπι-
 κῆς του Ἐλευθερίας στὸν πνευματικὸ κόσμο.
 «Ὁ Χριστιανὸς -γράφει ὁ Φάνης Μιχαλό-
 πουλός- εἶχε νικήσει τὸν ποιητὴ». Κι ὅπως
 ὑποστηρίζει ὁ Καθηγητὴς Ν. Β. Τωμαδά-
 κης, ὁ Σολωμὸς «ἐπίστευεν ὀρθῶς δογματι-
 κῶς καὶ συνεδίδαξεν τὴν κατὰ κόσμον γνῶ-
 σιν πρὸς τὴν πλούσιαν ἐνόρασιν, διὰ τῆς
 ὁποίας ἔβλεπε τὰ πέραν τοῦ παροδικοῦ τού-
 του αἰῶνα. Ἐπὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀκόμη
 ὁ Ποιητὴς ἔθεμελίωσε τὸ ἠθικόν του οἰκο-
 δόμημα...»⁽⁵¹⁾.

Κι ὅπως ὑπογραμμίζει ὁ Καθηγητὴς
 Γεώργιος Α. Μποζώνης, «Ὁ Σολωμὸς διώ-
 νει τὴν ἑλληνικότητα σ' ὅλη τὴν τὴν ιστορι-
 κὴ διαδρομὴ, ἀπὸ τὸν Ὅμηρο ὡς τὶς μέρες
 μας»⁽⁵²⁾. Ἦταν πρῶτα ἄνθρωπος, μὲ τὴν
 ἔννοια τῆς ὀλοκληρωμένης προσωπικότη-
 τας. Γι' αὐτὸ τὸν νιώθουμε πιὸ κοντὰ μας
 ὅσο πιὸ πολὺ μᾶς ξεμακραίνει ὁ χρόνος ἀπ'
 αὐτόν. Εἶναι ὁ ἀντίλαλος τῆς αἰωνιότητος
 ποὺ μᾶς φέρνει τ' ὄνομά του καθαροστάλα-
 χτο στ' αὐτιά μας βαφτισμένο στὸ Οὐράνιο
 Φῶς τῆς Ἀλήθειας.

ΝΙΚΟΣ Θ. ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

28. Ἀνδρέας Κεραμίδας, «Νεοελληνικὴ Θρη-
 σκευτικὴ Ἀνθολογία», σελ. 1'.
29. Ὁ. π., σ. ια'.

30. Ὁ. π., σ. ιβ'.
31. Π. Χιώτης, «Λόγος περὶ τοῦ ἀποθανόντος
 Διονυσίου Σολωμοῦ Ζακυνθίου ποιητοῦ», ἐν
 Ζακύνθῳ (1857) σ. 9.
32. Γιὰ τοὺς δασκάλους τοῦ Σολωμοῦ βλέπε καὶ
 Μαρίνου Σιγοῦρου *Δάσκαλοι τοῦ Σολωμοῦ*,
 «Παναθήναια» κ' (1910), σ.σ. δ' καὶ ε'.
33. Ἰακώβος Πολυλάς, *εὕρισκόμενα*, σ.σ. δ' καὶ
 ε'.
34. Βασικὴ Βιβλιοθήκη, ὁ.π., σ. κθ'.
35. Νίκος Ἀρβανίτης, «Γ. Βερίτης ὁ Ὀδηγητι-
 κός», δοκίμιο, *Ἀκτίνες*, Δεκ. 1968.
36. Βασικὴ Βιβλιοθήκη, ὁ. π., σ. 126.
37. Γεώργιος Α. Μποζώνης, ὁ. π., σ. 40.
38. Εἶναι χαρακτηριστικὰ τὰ λόγια τοῦ Κυρίου
 (Ματθ. δ', 21 - 28). Οἱ διωγμοὶ καὶ τὰ μαρ-
 τύρια φανερώνουν τὸ δίωμα κι ὄχι οἱ τελε-
 ουργίες καὶ τὰ πανηγύρια.
39. Βασικὴ Βιβλιοθήκη, ὁ. π., σ. ρν'.
40. Κων/νος Στρατούλης, «Λόγος ἐπικήδειος εἰς
 τὸν Ποιητὴν τῆς Νέας Ἑλλάδος...» ἐν Ζα-
 κύνθῳ 1857.
41. Κατὰ τὸν Σουΐδα ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς
 ἦτο «ἀνὴρ ἔλλογμώτατος καὶ οὐδενὸς δεύ-
 τερος τῶν κατ' αὐτὸν ἐπὶ παιδείᾳ λαμπρά-
 ντων». Ἐγινε μοναχὸς στὴ Μονὴ ἀγίου Σάβ-
 βα, κοντὰ στὰ Ἱεροσόλυμα, ἀπ' ὅπου ἀγω-
 νίσθηκε σθεναρὰ κατὰ τῶν εἰκονομάχων
 (βλέπε καὶ Π. Ν. Τρεμπέλα, «Ἐκλογή Ἑλ-
 ληνικῆς Ὀρθοδόξου Ὑμνογραφίας», βιβλιο-
 θήκη Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήναι
 1949, σ. 161).
42. Ἰακώβου Πολυλά, ὁ. π., σ. λε'.
43. Βασικὴ Βιβλιοθήκη, ὁ. π., σ. ρνα'.
44. Ὁ. π., σ. ρνζ'.
45. Σοφιστὴς, 267α.
46. Γεώργιος Α. Μποζώνης, ὁ. π., σ. 51.
47. «Εἰς τὸν θάνατον τοῦ Λόρδου Μπάϊρον»,
 στροφή 15.
48. Κρατύλος, 423d.
49. Νόμοι, 668 a - b.
50. Ὀδυσσεὺς Ἐλύτης, «Τὸ Ἄξιον Ἐστί», ἔκ-
 δοση Ἰκαρος, σ. 54.
51. Βασικὴ Βιβλιοθήκη, ὁ. π., σ. ρνα'.
52. Γεώργιος Α. Μποζώνης, ὁ. π., σ. 126.

ΙΑΤΡΙΚΗ ΕΜΨΥΧΗ: Η ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΥΠΟ-ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΣΤΗΝ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

Είσαγωγή

Ἡ Ἱατρικὴ εἶναι ἐξ ὀρισμοῦ ἔμψυχη. Κάθε κλινικὸ γεγονός εἶναι ἐξ ὀρισμοῦ ἓνα βιο - ψυχο - κοινωνικὸ γεγονός. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐστίαση σ' ἓνα κυρίως ἀπὸ τὰ ἐπίπεδα αὐτὰ (βιολογικό, ψυχολογικό, κοινωνικό), τὴν ὁποία ἐπιλέγει ὁ κλινικός, λόγω ἐξειδίκευσης καὶ μεγαλύτερης γνωστικῆς ἐξοικείωσης (π.χ. σωματικὴ ἀρρώστεια, ψυχικὴ ἀρρώστεια), οἱ ἐπιδράσεις ἀπὸ τὰ ἄλλα ἐπίπεδα ἐξακολουθοῦν πάντοτε νὰ ὑπάρχουν καὶ νὰ συν-καθορίζουν τὴν πορεία καὶ τὴν ἔκβαση τῆς ὁποίας κλινικῆς διαταραχῆς.

Ὅψεις τοῦ ὑπο-κειμένου

Ἄν τὸ κλινικὸ γεγονός εἶναι ἓνα βιο-ψυχο-κοινωνικὸ γεγονός, τότε μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ ὑποκειμενικὴ ὑπαρξή, στὴν ὁποία ἀναφέρεται αὐτὸ τὸ γεγονός, εἶναι μιὰ ἐτερότητα, πὺν φανερῶνεται μέσω βιολογικῶν, ψυχολογικῶν καὶ κοινωνικῶν διεργασιῶν. Ἡ ἐτερότητα αὐτὴ, πὺν στὰ πλαίσια τῶν σημασιῶν τοῦ Κοινοῦ Λόγου καταγράφεται ὡς «ὑποκειμένο» προσεγγίζεται ἀπὸ τὴν Ἱατρικὴ ἐμπειρικὰ μὲ μεθόδους καὶ ἐργαλεῖα δανεισμένα ἀπὸ τὶς βιολογικῆς, τὶς ψυχολογικῆς καὶ τὶς κοινωνικῆς ἐπιστῆμες. Στὶς ἀναλύσεις τῶν τελευταίων περιλαμβάνεται καὶ ἡ πολιτισμικὴ ταυτότητα. Ἡ πολιτισμικὴ ταυτότητα δια-

μορφώνεται μέσω τοῦ ὑψηλῶν προτύπων τῆς πολιτισμικῆς παράδοσης. Ἄν ὁ πολιτισμὸς ἀποτελεῖ τρόπο θέασης τοῦ κόσμου, ἂν ἡ μετοχή σ' αὐτὸν τὸν τρόπο προϋποθέτει ἀποδοχὴ τῶν ἀξιῶν του, τότε ἡ πολιτισμικὴ ταυτότητα ἐνσαρκῶνεται καὶ ἐκφράζει αὐτὸν τὸν τρόπο μὲ τὴν διαμεσολάβηση κεντρικῶν ἀξιῶν του, ὅπως π.χ. ἡ κοινὴ γλῶσσα, οἱ κοινὲς παραδόσεις, ἡ θρησκεία, ἡ αἰσθητικὴ τοῦ βίου. Ἡ γνώση τῆς πολιτισμικῆς παράδοσης, τοῦ πάσχοντος ἀνθρώπου (στὴν ὁποία αὐτὸς μετέχει συνειδητοποιημένα ἢ μὴ) εἶναι συχνὰ τὸ ἴδιο σημαντικὴ ὅσο καὶ ἡ γνώση τῶν βιολογικῶν προδιαγραφῶν του, στὴν προσπάθεια τῆς θεραπευτικῆς παρέμβασης. Ἡ πολιτισμικὴ ταυτότητα, μέσω τῶν προτύπων τῆς, ὀργανώνει καὶ καθιστᾷ περισσότερο κατανοητὴ καὶ προσβάσιμη τὴν πολυπλοκότητα, πὺν λέγεται ψυχισμὸς. Εἶναι, ἤδη, γνωστὲς οἱ ἐπιδράσεις αὐτοῦ τοῦ ψυχισμοῦ στὶς βιολογικῆς διεργασίες. Βέβαια, ἡ γνώση τοῦ ψυχισμοῦ εἶναι ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ (*sine qua non*) στὶς περιπτώσεις τῶν ψυχιατρικῶν διαταραχῶν. Ἡ ἐξοικείωση τοῦ κλινικοῦ γιατροῦ καὶ ἰδιαίτερα τοῦ ψυχιάτρου μὲ τὰ ἀνθρωπολογικὰ πρότυπα τῆς πολιτισμικῆς παράδοσης εἶναι θεμελιώδους σημασίας, τόσο γιὰ τὴν ὑγεία τῶν ἀσθενῶν του, ὅσο καὶ γιὰ τὴν προσωπικὴ του ὑγεία, ἂν θέλει νὰ ζήσει σὲ ἰσορροπία καὶ ἁρμο-

νία στο πολιτισμικό σύστημα, μέσα στο οποίο δραστηριοποιείται. Τα πρότυπα αυτά μπορεί να διαμορφώθηκαν και να διατυπώθηκαν σε διάφορες φάσεις μιᾶς πολιτισμικῆς παράδοσης, ὅπως ἡ δική μας. Μπορεῖ ὅμως νὰ ἐπιδιώκουν καὶ νὰ συμβιώνουν ἀρμονικὰ σ' ἓνα συγκεκριμένο ἱστορικὸ παρόν, ὅπως π.χ. ἡ σημερινή ἐποχή. Ὅμως, ἡ ἀπόπειρα ἐπιβολῆς, ἀπὸ μέρους ἰσχυρῶν (κοινωνικοπολιτικά) «ἐλίτ», προτυπώσεων καὶ ἀξιῶν ἰδεολογικῆς κατασκευῆς καὶ προέλευσης, μπορεῖ νὰ προκαλέσει σύγχυση, ἰδιαίτερα ὅταν προωθοῦνται μὲ τρόπους, ποὺ ἐπενεργοῦν κάτω ἀπὸ τὸ κατώφλι (οὐδὸς) τῆς συνειδητότητας τοῦ ἀκροατῆ ἢ τοῦ θεατῆ (π.χ. Μ.Μ.Ε.) ἢ ἐπηρεάζουν μέσω προγραμμάτων τῆς Παιδείας. Ἡ σύγχυση προκαλεῖται (λόγω γνωστικῆς δυσαρμονίας) στὸ βαθμὸ ποὺ ἐπιχειρεῖται ἡ ὑποβάθμιση ἢ ἡ ἀκύρωση κεντρικῶν παραδοσιακῶν ἀξιῶν καὶ προτύπων τὰ ὁποῖα ἐξακολουθοῦν νὰ γονιμοποιοῦν δημιουργικὰ τὸν ἀτομικὸ καὶ συλλογικὸ μας βίο. Τέτοια πρότυπα εἶναι π.χ. τὰ ἐκκλησιαστικὰ πρότυπα ὑπαρξιακῆς νοσηματοδότησης τοῦ βίου, τὰ ὁποῖα ἐνσαρκώνει τὸ Πατερικὸ «πρόσωπο». Ἡ σύγχυση αὐτὴ γίνεται συχνὰ αἰσθητὴ ἀπὸ τὸν γιατρὸ καὶ ἰδιαίτερα τὸν ψυχίατρο καὶ εἶναι μεγαλύτερη σὲ ἄτομα μὲ πιὸ εὐθραυστὴ ψυχολογικὴ συγκρότηση.

Ἡ αἰτιοπαθογενετικὴ ἀλυσίδα μιᾶς «σωματικῆς διαταραχῆς» εἶναι συνήθως ἡ ἀλυσίδα, ποὺ ἀποκαλύπτουν τὰ διαθέσιμα κλινικὰ καὶ τεχνολογικὰ ἐργαλεῖα. Τὰ «εὐρήματα», ποὺ «πιάνουν» ἢ ὄραση, ἢ ἀκοή ἢ ἡ ἀφή τοῦ κλινικοῦ γιατροῦ, συμπληρώνονται ἀπὸ τίς ἀποτυπώσεις (στὸ χαρτί ἢ στὴν ὀθόνη τῶν ἰατρικῶν μηχανημάτων) τῶν ἐνδείξεων τῶν διαφόρων βιολογικῶν μεταβλητῶν.

Ἡ σύγχρονη τεχνολογία συνεχῶς διευρύνει τὸ φάσμα αὐτῶν τῶν εὐρημάτων μὲ ἀπίστευτη, πολλὲς φορές, λεπτομέρεια. Ὅμως, καὶ οἱ πιὸ προηγμένες μέθοδοι, ὅπως π.χ. τῆς νευροεπιστήμης, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποτυπώσουν τὸν ψυχισμό τοῦ ἀρρώστου μὲ τὴν πληρότητα καὶ τὴν ἀκρίβεια, ποὺ οἱ ψυχολογικὲς ἢ οἱ ψυχοθεραπευτικὲς μέθοδοι ἀποτυπώνουν: π.χ. μέσω τῆς διεργασίας τῆς ἐνσυναίσθησης^(3, 4) ἢ τῆς ἐρμηνευτικῆς ἐπέξεργασίας τῶν ἀφηγήσεων τοῦ ἀρρώστου⁽⁴⁾. Τὰ εὐρήματα ποὺ προκύπτουν μέσω αὐτῶν τῶν διεργασιῶν, εἶναι διῦποκειμενικὰ ἐπικυρώσιμα, μποροῦν νὰ ὑποβληθοῦν σὲ κριτικὴ ἐπέξεργασία καὶ νὰ καθορίσουν ἀρκετὰ συχνά, μὲ ἐπιτυχία τὴν κλινικὴ πρόβλεψη. Ὅμως, στὴν καθημερινὴ κλινικὴ πράξη, ὁ ψυχισμὸς καὶ οἱ ἐπιδράσεις του συχνὰ ἢ καὶ συστηματικὰ ἀποσιωποῦνται ὡς παράγοντες ἐπουσιώδεις. Ἀποσιωποῦνται ὄχι μόνο στίς σωματικὲς ἀρρώστειες ἀλλὰ καὶ στίς ψυχικὲς διαταραχῆς, ὅταν π.χ. ἐπιλέγεται θεραπευτικὰ καὶ κατ' ἀποκλειστικότητα ἡ βιολογικὴ προσέγγιση (π.χ. μόνο φάρμακα). Πολλοὶ ἐπιστήμονες ἀπὸ τὸν χῶρο τῆς νευροεπιστήμης καὶ τῆς «ψυχο-επιστήμης» δέχονται σήμερα ὅτι τὸ «σωματικὸ» καὶ τὸ «ψυχικὸ» ἀποτελοῦν παράλληλες διεργασίες καὶ δὲν μποροῦν νὰ ἀναχθοῦν αἰτιολογικὰ τὸ ἓνα στὸ ἄλλο.

Κλινικὲς καὶ κοινωνικὲς φανερώσεις τοῦ ὑπο-κειμένου: «ἐαυτός», «ἄτομο», «πρόσωπο».

Ἡ λέξη ὑποκείμενο εἶναι ἓνα «σημαῖνον» κωδικοποιημένο στὰ πλαίσια τοῦ Κοινοῦ Λόγου, στὰ πλαίσια τοῦ συστήματος τῆς γλωσσικῆς σημαντικῆς, ποὺ παραπέμπει σὲ κάποιον «σημαινόμενο». Ὁ τρόπος σύλληψης καὶ πρόσβασης στὸ

σημαινόμενο αυτό καθορίζεται σε σημαντικό βαθμό από την πολιτισμική παράδοση και την κοινωνική πράξη των ανθρώπων μιᾶς γλωσσικῆς κοινότητας με διυποκειμενικά ἐπικυρώσιμες διαδικασίες. Ἡ σημασία «ὑποκείμενο» καὶ (μεγάλο) «Ἐποκείμενο» φαίνεται ὅτι εἶναι ἴσως, ἡ σημασία, πού κωδικοποιεῖται καὶ θεσπίζεται στὰ πλαίσια τοῦ Κοινοῦ Λόγου, πρὶν τὴν θέσπιση τοῦ ἀντι-κειμένου. Τὸ ὑπο-κείμενο προσπαθοῦν νὰ προσεγγίσουν καὶ νὰ ὀριοθετήσουν, μὲ τὰ δικά τους μέσα, ἡ Ἐπιστήμη (π.χ. Ψυχιατρική, Ψυχολογία, Νευροεπιστήμη), ἡ Φιλοσοφία (κυρίως ἡ Φαινομενολογία, ἡ Ὑπαρξιακὴ Φιλοσοφία καὶ ἡ Ἑρμηνευτικὴ), καθὼς καὶ ἡ Τέχνη καὶ ἡ Θρησκεία. Στὴν Κλινικὴ Ψυχιατρικὴ καὶ στὴν Ψυχολογία διαμορφώθηκε ἡ ἔννοια τοῦ «ἐαυτοῦ», μέσω τῆς διαδικασίας τῆς ἐνδοσκόπησης, τῆς ἐνσυναίσθησης⁽³⁾ καὶ τῆς ἐρμηνευτικῆς, οἱ ὁποῖες (διαδικασίες) ἐνεργοποιοῦνται κατ' ἐξοχὴν στὰ πλαίσια τῆς ψυχοθεραπευτικῆς διαδικασίας. Ὁ ἐαυτὸς περιγράφεται ὡς μονάδα συνεκτικὴ στὸ χῶρο καὶ ἀνεκτικὴ στὸ χρόνο. Εἶναι κέντρο πρωτοβουλιῶν καὶ ὑποδοχέας ἐντυπώσεων. Λειτουργεῖ σὲ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἄλλους, μέσω ἀμοιβαίας ἐνσυναίσθησης. «Ὁ ἐαυτὸς, ὡς τὸ κέντρο τοῦ ψυχολογικοῦ σύμπαντος ἐνὸς ἀτόμου, εἶναι, ὅπως κάθε πραγματικότητα φυσικὴ ἢ ψυχολογικὴ, μὴ γνωστικὰ προσπελάσιμος, ὅσον ἀφορᾷ στὴν οὐσία του»⁽⁶⁾. Μόνο οἱ ἐκδηλώσεις του, μέσω ἐνδοσκόπησης καὶ ἐνσυναίσθησης, εἶναι προσιτὲς σὲ μᾶς κατὰ τρόπο μοναδικὸ καὶ ἀνεπανάληπτο γιὰ κάθε ἄνθρωπο. Μερικοὶ συγγραφεῖς ὑποθέτουν ὅτι ἡ συγκρότηση τοῦ ἐαυτοῦ δὲν θὰ μπορούσε νὰ συμβεῖ ἂν δὲν ὑπῆρχε κάτι εἰδικὸ στὸ ἀνθρώπινο γονιδίωμα⁽¹⁾. "Ὅλα τὰ παρα-

πάνω διαμορφώνονται στὰ πλαίσια μιᾶς πολιτισμικῆς παράδοσης, ἡ ὁποία διαμορφώνει, κατασκευάζει τὰ ἀνθρωπολογικὰ πρότυπα, μέσω τῶν ὁποίων κατανοεῖται τὸ δρῶν ὑποκείμενο. Ἡ φάση τῆς ὕστερης νεωτερικότητας τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ διαμόρφωσε τὸν δικὸ της ἀνθρωπολογικὸ τύπο ὑποκειμένου: τὸ ἄτομο - καταναλωτῆς, πού βιώνουμε σήμερα. Στὴ διάρκεια τῆς ὕστερης νεωτερικότητας τὸ περίκλειστο καὶ παραφουσκωμένο ἄτομο σχεδὸν θεοποιήθηκε. Οἱ σχέσεις του μὲ τὸ κοινωνικὸ σῶμα καθορίστηκαν ἀπὸ τοὺς ἀπρόσωπους «νόμους» τῆς ἀγορᾶς. Ἡ ἀποπροσωποποίηση καὶ συνακόλουθα ἡ ἀποϊεροποίηση τῶν πάντων προκαλοῦν παρενέργειες στὸν ἠθικὸ κοινωνικὸ ἰστό, στὴ κοινωνικὴ συνοχὴ καὶ στὸ οἰκοσύστημα. Ἡ πολιτισμικὴ παράδοση στὰ καθ' ἡμᾶς, διαμόρφωσε τὸ ἐκκλησιαστικὸ πρότυπο τοῦ προσώπου, πού ἐπεξεργάστηκαν οἱ ("Ἕλληνες κυρίως) Πατέρες⁽⁴⁾. Στοὺς σημερινούς καιροὺς τὸ πρόσωπο θεωρεῖται ἀπὸ ἀρκετοὺς διανοητῆς, ὡς ἡ ἀπάντηση καὶ ὁ τρόπος γιὰ τὴν ὑπερβάση τῆς πώλωσης μεταξὺ ἀκραίου ἀτομικισμοῦ τῆς νεωτερικότητας καὶ κοινωνικῆς μαζοποίησης (ἄκρατος κολλεκτιβισμός), πού ἀπορροφᾷ καὶ συντρίβει τὸ ἄτομο. Θεωρεῖται δηλαδή ὡς ἡ βέλτιστη πρόταση γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς ἐξατομίκευσης στὰ πλαίσια τῆς συλλογικότητας, πού ἀπασχολεῖ σήμερα κοινωνικοὺς ἐπιστήμονες, ψυχολόγους, φιλοσόφους, θεολόγους κ. ἄ.

Ἡ ἄσκηση τῆς Κλινικῆς Ἱατρικῆς καὶ ἰδιαίτερα τῆς Ψυχιατρικῆς εἶναι σήμερα ρεαλιστικὰ ἀπαραίτητο νὰ περιλαμβάνει τὴν ἐξοικείωση μὲ ὀρισμένες φιλοσοφικῆς, πολιτισμικῆς καὶ ὄντολογικῆς κατηγορίες καὶ πρότυπα. Κι αὐτὸ γιὰ τὴν κλινικὴν πράξιν συχνὰ χρησι-

μποιοῦνται τέτοιες ἔννοιες (ὅπως π.χ. ὁ «ἐαυτός», τὸ «ἐγώ», ἡ «προσωπικότητα» κ. ἄ.) χωρὶς νὰ συνειδητοποιεῖται καὶ νὰ διευκρινίζεται τὸ ἐπιστημονικό, τὸ ὄντολογικὸ ἢ τὸ πολιτισμικὸ τους φορτίο. Ἀκόμη καὶ τὰ πρότυπα, ποὺ διαμόρφωσε καὶ διαμορφώνει ἡ Ψυχολογία, ἡ Κοινωνιολογία καὶ ἄλλες «ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου», συχνὰ ὑποδηλώνουν, ὁμολογημένα ἢ μὴ, μιὰ ὄντολογικὴ φύσης βάση καὶ ἀφετηρία. Ἄν οἱ σημασίες «ἐαυτός» ἢ «ἐγώ» τῆς Κλινικῆς Ψυχιατρικῆς καὶ Ψυχολογίας, κυκλοφοροῦν στοὺς χώρους αὐτοὺς μὲ τὴν ἄνεση ποὺ τοὺς δίνει ἡ σωτηρὴ ἀναγνώρισή τους ἀπὸ κλινικοὺς καὶ ψυχοθεραπευτὲς ὡς ὄντολογικῶν κατηγοριῶν, οἱ ὁποῖες διαμορφώνουν, ὡς πρότυπα, τὶς σχέσεις μας μὲ τὸν κόσμον τῆς Φύσης καὶ μὲ τὸν κόσμον τῶν ἀνθρώπων (τῆς κοινωνίας), γιατί νὰ μὴν κυκλοφορεῖ τὸ ἴδιο ἄνετα καὶ μὲ τοὺς ἴδιους τουλάχιστον ὅρους καὶ στόχους ἢ ὄντολογικὴ κατηγορία (ἢ τὸ ἀνθρωπολογικὸ πρότυπο) τοῦ πατερικοῦ προσώπου; Ἡ «σωτηρὴ ἀναγνώριση», ποὺ μόλις ἀναφέρθηκε, ἀναφέρεται στὸ γεγονός τῆς ἀποφυγῆς, ἀπὸ ὀρισμένους ἐπιστήμονες τοῦ χώρου τῶν «ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου», τῆς χρησιμοποίησης ὄρων ἀπὸ τὴν Φιλοσοφία καὶ ἰδιαίτερα τὴν Ὀντολογία, γιατί νομίζουν ὅτι μειώνεται τὸ κύρος τῶν ἐξηγητικῶν ἐπιχειρημάτων τους. Ἴσως γιατί συνδέουν συνειρμικὰ τὴν Ὀντολογία μὲ τὴν Θεολογία. Γι' αὐτό, ὅταν ἀναγκάζονται, λόγῳ ἔννοιολογικῶν ἀδιεξόδων, νὰ καταφύγουν στὴν Ὀντολογία, καλύπτουν «σωτηρὰ» τὸ γεγονός ντύνοντας τοὺς ὄντολογικῆς προέλευσης ὅρους μὲ γλῶσσα φυσικῶν ἢ βιολογικῶν ἐπιστημῶν. Κάτι τέτοιο ἔχει π.χ. συμβεῖ μὲ ἔννοιες καὶ διατυπώσεις ὄρων στὴν ψυχαναλυτικὴ καὶ ἄλ-

λες μεταψυχολογίες. Ὁ «ἐαυτός» ἢ τὸ «ἐγώ», ὡς κατασκευές, φαίνεται νὰ χρησιμεύουν, στὰ πλαίσια τῆς κλινικῆς πράξης, στὴν διαχείριση τῆς ἀνάγκης (ἐνστικτα, ὁρμές, ἀσφάλεια, αὐτοσυντήρηση κ.λ.π.) ἐνῶ ἡ ἐμπειρία τοῦ προσωπικοῦ τρόπου (κατ' ἀλήθειαν ζῆν), στὰ πλαίσια τῆς ἐκκλησιαστικῆς τουλάχιστον κοινότητος, φαίνεται νὰ ἐπιχειρεῖ σὲ ὅποιον δυνατὸ βαθμὸ, τὴν ἐλευθερία ἀπὸ τὴν ἀνάγκη. Ἡ ἐλευθερία αὐτὴ κατορθώνεται μὲσω τῆς ποιότητος τῶν (ἀγαπητικῶν) σχέσεων. Δηλαδή ἡ ποιότητα αὐτῶν τῶν σχέσεων, ὅχι μόνον διαχειρίζεται τὴν ἀνάγκη τῆς βιολογικῆς μας συντήρησης (π.χ. ὁ δεσμὸς μάνας - παιδιοῦ⁽⁵⁾), ἀλλὰ μπορεῖ, σὲ ὅποιο βαθμὸ, νὰ ἐλευθερώσει ἀπὸ τὴν φυσικὴ νομοτέλεια τῆς φθορᾶς, ποὺ προκαλεῖ π.χ. ἡ ἀγωνία τοῦ ἐλλοχεύοντος θανάτου. Ἡ σύλληψη τοῦ ὑποκειμένου ὡς προσώπου, ἀπὸ μέρους τοῦ γιατροῦ, προσφέρει περὶ σότερες δυνατότητες ἐνίσχυσης καὶ ἐνεργοποίησης τοῦ δυναμικοῦ τοῦ ἀρρώστου (ἄνοδος τοῦ ἠθικοῦ καὶ τῆς αὐθυπερβατικῆς ικανότητος). Βέβαια ἡ πρόσβαση στὴ γνώση τοῦ προσώπου εἶναι δυνατὴ κυρίως βιωματικά. Στὴν κλινικὴ πράξη, πρόδρομος μιᾶς τέτοιας προοπτικῆς εἶναι ἡ ὑπαρξὴ τῆς ικανότητος ἀγαπητικῆς ἐνσυναίσθησης⁽³⁾.

«Ἐὰν τὸ ἅλας μωρανθῆ...» (Ματθ. ε' 13).

Ὁ ὅποιος βαθμὸς ἀστοχίας πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ἀνάπτυξης τῆς ἐνσυναίσθησης προκαλεῖ παρενέργειες καὶ αἰσθησι ἀνεπάρκειας ἢ ἐλλείμματος στὴν συγκρότηση τοῦ κλινικοῦ γιατροῦ. Τελικὰ τέτοια ἐλλείμματα μποροῦν νὰ ἐπηρεάσουν (ἀκόμη καὶ ἀσυναίσθητα) καὶ τὸ ἐπίπεδο εὐαισθησίας τῆς ἠθικῆς συνείδησης τοῦ γιατροῦ. Ὑπάρχουν σήμε-

ρα σοβαρές προσπάθειες, διεθνώς, για τόν εξοπλισμό των γιατρών με τέτοιες ποιότητες στη διάρκεια της προ- και μεταπτυχιακής εκπαίδευσης. Ένδειξεις για τέτοιες άστοχίες, καθώς και για άστοχίες οι οποίες προκαλούνται από την πίεση των οικονομικών συμφερόντων της αγοράς πάνω στην ήθικη συνείδηση των γιατρών - έρευνητών, παρέχουν ίσως δύο πρόσφατες δημοσιεύσεις σε πολύ έγκυρα ψυχιατρικά περιοδικά (*British Journal of Psychiatry*⁽⁷⁾ (*B. J. P.*), *World Psychiatry*⁽²⁾ (*W. P.*)). 'Αφορούν: 1) στις έπιπτώσεις τέτοιων έλλειμμάτων πάνω στις σχέσεις γιατρού - άσθενούς και 2) στην παραβίαση των κανόνων της Βιοηθικής στον χώρο της ιατρικής έρευνας. Το άρθρο του *B. J. P.* άφορα σε μιá έρευνα, που έγινε στη Βρετανία, με την μέθοδο της ταχυδρομικής άποστολής ειδικών έρωτηματολογίων σε 1800 περίπου δ/ντες - ιατρούς του έκει Έθν. Συστήματος 'Υγείας. Περιελήφθησαν πέντε ιατρικές ειδικότητες. 'Η αντί-πόκριση των γιατρών ήταν άρκετά μεγάλη (70%). Τα εύρηματα της έρευνας δείχνουν ότι οι νοσοκομειακοί δ/ντες - ιατροί, που είχαν κάποια προβλήματα ψυχικής υγείας, από έργασιακό στρες και άλλες μη άναφερόμενες αίτιες, είχαν την τάση να καταναλίσκουν βλαβερές ποσότητες αλκοόλ, να είναι ευερέθιστοι στις σχέσεις τους με τους άσθενείς και τους συναδέλφους τους, να εμφανίζουν πτώση του έπιπέδου της παρεχόμενης από αυτούς ιατρικής φροντίδας, στα πλαίσια της έργασίας τους, και να σχεδιάζουν (οι κάτω των 55 ετών) πρόωρη συνταξιοδότηση. Το ποσοστό των ιατρών - δ/ντών, που άναφεραν κάποιο από τα πιό πάνω προβλήματα άνερχόταν στο 32%. Το άρθρο καταλήγοντας έπισημαίνει την μεγάλη άνάγκη

εξέυρεσης προσεγγίσεων, που θα προστατεύουν την ψυχική υγεία των γιατρών και θα τους υποστηρίξουν, ώστε να άσκούν την 'Ιατρική με άσφάλεια σε όλη τη διάρκεια της καριέρας τους. Το άρθρο του *W. P.* άναφέρεται στα μεγάλα ποσοστά «σύγκρουσης οικονομικών συμφερόντων» στον χώρο της ιατρικής έρευνας και ιδιαίτερα της φαρμακευτικής. 'Επισημαίνεται ή ύπαρξη, σε μεγάλη έκταση, περιπτώσεων οικονομικής σύνδεσης των έρευνητών με τις βιομηχανίες παραγωγής φαρμάκων και άλλων ιατρικών προϊόντων. 'Η πρώτη έπισήμανση της ύπαρξης τέτοιων διασυνδέσεων εμφανίστηκε σε μιá μελέτη - όρόσημο, που δημοσιεύθηκε το 1998. 'Η μελέτη άνάλυσε 789 δημοσιεύσεις, οι οποίες άφορούσαν στην ιατρική έρευνα, από συγγραφείς πανεπιστημίων της Μασαχουσέτης, σε έγκυρα έπιστημονικά περιοδικά το 1992. Στο 1/3 των περιπτώσεων βρέθηκε ότι ή έρευνα ικανοποιούσε ιδιοτελή συμφέροντα των συγγραφέων. Περαιτέρω, άναφέρονται οι άυξημένες πιθανότητες να ύπάρχει άτομικό οικονομικό συμφέρον του έρευνητή σε κλινικές δοκιμασίες φαρμάκων ύποστηριζόμενες οικονομικά από φαρμακευτικές βιομηχανίες. 'Επισημαίνεται ή άνάγκη για την οικονομική ύποστήριξη των έρευνών από «άνεξάρτητους» φορείς, καθώς και ή άνάγκη να ύποχρεούνται οι έρευνητές να δηλώνουν τις όποιες οικονομικές διασυνδέσεις τους με τις εταιρείες, που χρηματοδοτούν την έρευνα. Κι αυτό γιατί έχουν έντοπισθεϊ περιπτώσεις, όπου οι εταιρείες παρεμβαίνουν στην έπιλεκτική δημοσίευση άποτελεσμάτων που τις εύνοουν ή «ελέγχουν» σε ιατρικά συνέδρια τις άνακοινώσεις, που άφορούν σε έρευνες, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν με την χρη-

ματοδότησή τους. Θα μπορούσε ίσως να υποθέσει κανείς, ότι τέτοια φαινόμενα θα ήταν δυνατόν να περάσουν απαρατήρητα σε χώρες ή κοινωνίες με μικρότερη ή πιό ατελέσφορη θεσμική θωράκιση (από ό,τι οι ανωτέρω), τηρουμένων βέβαια των αναλογιών, ως προς το επίπεδο συγκρότησης του ιατρικού προσωπικού.

Επίλογος

Η αδιαφορία ή η έλλειψη ικανότητας εκ μέρους του γιατρού στην προσέγγιση της ψυχοπνευματικής πλευράς του αρρώστου έχει αρνητικές επιπτώσεις στην ποιότητα της παρεχόμενης ιατρικής φροντίδας. Τα ελλείμματα αυτά μπορεί να έχουν σχέση με τυχόν ελλείμματα στην ικανότητα ένσυναίσθησης του κλινικού γιατρού⁽³⁾, αλλά και με σχετικά ελλείμματα στην παρεχόμενη ιατρική εκπαίδευση. Η άνεξελέγκτη επικράτηση των «αξιών» της αγοράς στον χώρο της Υγείας, επιδρά δυσμενώς τόσο στη σχέση γιατρού - ασθενούς όσο και στο επίπεδο λειτουργίας των κανόνων της Βιοηθικής στον τομέα της ιατρικής έρευ-

νας. Υπάρχει σήμερα μεγάλη ευαισθητοποίηση και κινητοποίηση στην διεθνή ιατρική κοινότητα για να προετοιμαστούν οι γιατροί προ - και μεταπτυχιακά στην αντιμετώπιση τέτοιων δυσάρεστων εξελίξεων.

Δρ. ΝΙΚ. ΚΑΖΑΜΙΑΣ
Ψυχίατρος

Βιβλιογραφία:

1. Bruner, J. (1997). A narrative model of self - construction. In: *The Self Across Psychology. Annals of the New York Academy of Sciences*. Vol. 818: 145 - 161. New York.
2. Fava, G. A. (2007). Financial conflicts of interest in psychiatry. *World Psychiatry*. Vol. 6: 19 - 24.
3. Hojat, M., Gonnella, J. S. et al. (2002). Physician empathy: definition, components, measurement, and relationship to gender and specialty. *Am. J. Psychiatry*. Vol. 159: 1563 - 1569.
4. Καζαμίας, Ν. (2005). Ψυχοθεραπεία: τα (συνήθως) παραλείπομενα. Περιοδ. «Ακτίνες» Τόμος 68, τεύχος 661. Σελ. 141 - 147.
5. Καζαμίας, Ν. (2006). Δεσμοί στοργής: η προτεραιότητα της ασφάλειας και τα υποκατάστατα. Περιοδ. «Ακτίνες», Τόμος 69, τεύχος 673. Σελ. 214 - 218.
6. Kohut, H. (1977). *The Restoration of the Self*. Madison: Inter. Univ. Press.
7. Taylor, C., Graham, J. et al. (2007). Impact of hospital consultants' poor mental health on patient care. *Brit. J. Psychiatry*. Vol. 190: 268 - 269.

Η έγγραφη νέων συνδρομητών εις τὰς «Ακτίνες» είναι ένα πνευματικό έργον, τὸ ὁποῖον ἡμποροῦμε νὰ ἐπιτελέσωμε ὄλοι, μὲ μικρὰν προσπάθειαν.

ΟΜΟΛΟΓΙΕΣ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ

Τὸ κῆμα τοῦ ἀθεϊσμοῦ βρίσκεται σήμερον σὲ ἔξαρση, κυρίως στὴν Ἀμερικὴ ἀλλὰ καὶ στὴν Εὐρώπη. Θεωρητικοὶ καὶ ιδεολόγοι τῆς ἀθεΐας ἐπιτίθενται κατὰ τῆς θρησκείας καὶ ἰδίως κατὰ τῆς χριστιανικῆς, ἐπιδιώκοντας, ὅπως λένε οἱ ἴδιοι, νὰ γκρεμίσουν τὴν Πίστη ἀπὸ τὸν θρόνον τῆς. Οἱ διανοούμενοι αὐτοὶ δὲν θέλουν ἀπλῶς νὰ ἀποδείξουν ὅτι δὲν ὑπάρχει Θεὸς ἀλλὰ καὶ ὅτι θὰ πρέπει «νὰ ἐπιδειξομε μηδενικὴ ἀνοχὴ στὶς μονοθεϊστικὰς θρησκείας».

«Ἡ προπαγάνδα τῆς ἀθεΐας, γράφει ὁ διακεκριμένος συγγραφέας Π. Μ. Σωτῆρχος, μαίνεται καὶ οἱ ἀντιχριστιανικὲς δυνάμεις τῆς Νέας Τάξεως πραγμάτων πολεμοῦν λυσσώδως καὶ μεθοδικὰ τὴν πίστη μας καὶ προσπαθοῦν νὰ ἐκθεμελιώσουν τὴν ὀρθόδοξὴ Ἐκκλησία».

Μὲ ἐπιγραμματικότητά σκιαγράφει τὶς κινήσεις τῶν ἀθεϊστῶν καὶ ἀπεκάλυψε τοὺς σκοποὺς καὶ τὶς μεθόδους τοὺς ὁ γνωστὸς συγγραφέας καὶ ἀρθρογράφος τῶν «Ἀκτίνων» Γ. Β. Μελέτης σὲ σειρά ἀρθρῶν του.

Ἀλλὰ, ὡς ἀφήσουμε τὴν Ἄρνηση. Παρά, λοιπόν, τὸν πόλεμο τῆς ἀθεΐας, ὑπάρχουν καὶ σήμερον κορυφαῖοι ἐπιστήμονες, οἱ ὅποιοι ἔχουν τὸ πνευματικὸ θάρρος καὶ τὴν παρησιὰ νὰ ὁμολογοῦν τὴν πίστη τους καὶ νὰ διατυπώνουν εὐθαρσῶς τὶς ἐπιστημονικὰς ἀπόψεις τους, κόντρα στοὺς ἀρνητὲς καὶ τοὺς ἀμφισβητῆς.

Παραθέτομε στὴ συνέχεια τρεῖς χαρακτηριστικὰς περιπτώσεις, πὺν ἔγιναν

πρόσφατα γνωστὰς:

Α'). Ὁ Καθηγητὴς Τζέρυ Ἄλαν Φόντορ εἶναι φιλόσοφος καὶ γνωστικὸς ἐπιστήμονας. Διδάσκει στὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Νιού Τζέρσεϊ. Ἔχει γίνεϊ διάσημος γιὰ τὶς θεωρίαι του περὶ «τῆς γλώσσας τῆς σκέψης» καὶ «τοῦ συναρτησιακοῦ νοῦ». Ὡς εἰσηγητὴς στὸ 2^ο Εὐρωπαϊκὸ Συνέδριον Γνωστικῶν Ἐπιστημῶν στὸ Συνεδριακὸ Κέντρο τῶν Δελφῶν, τὸν περασμένον Ἰούνιον, μίλησε μὲ θέμα «Ἐνάντια στὸν Δαρβινισμό», ὅπου ὑπεγράμμισε ὅτι ἡ θεωρία τοῦ Δαρβίνου δὲν ἔχει ἀποδειχτεῖ.

Ἡ εἰσήγησις του, ὅπως ἦταν ἐπόμενον, συνάντησε ἀντιδράσεις ἀπὸ τὸ ἀκροατήριον. Ἐξηγώντας τὴ θέση του ὁ Καθηγητὴς Φόντορ εἶπε σὲ συνέντευξή του: «Δὲν ἐκπλήσσομαι. Ἡ διαφωνία μου εἶναι ὅτι οἱ παρατηρήσεις τῶν ἐπιστημόνων δὲν σοῦ λένε γιὰ ποιὸν λόγο ἔχουν ἐπιλεγεῖ κάποια εἶδη στὴν ἱστορία τῆς ἐξέλιξης, ἐνῶ ἄλλα ὄχι. Ποιὲς εἶναι ἐκεῖνες οἱ κρίσιμες λειτουργίαι τους πὺν συνεισφέρουν στὴν ἐπιβίωσίν τους; Ἡ ὑπόθεσις πὺν κάνω εἶναι ὅτι δὲν ὑπάρχει τίποτα στὴ θεωρία τοῦ Δαρβίνου πὺν νὰ μᾶς τὸ ἀποκαλύπτει αὐτό». Καὶ συμπλήρωσε: «Ἡ ἐρώτησις πὺν κάνω εἶναι ἂν ἡ ἰδέα τῶν λειτουργιῶν τῶν βιολογικῶν εἰδῶν πὺν παρατηροῦμε στὸ ἐργαστήριον, μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθεῖ μὲ δαρβινικοὺς ὅρους, ὅπως «ἐπιλογή». Καὶ γιὰ μὲνα δὲν εἶναι καθόλου προφανὲς ὅτι μπορεῖ» (Καθημερινή, 3 - 6 - 2007).

Β'). Ὁ διακεκριμένος Ἄγγλος Κα-

θηγητής της Βιολογίας σέρ Μπράϊαν Χιλ ήρθε πρόσφατα στην Αθήνα και μίλησε για τα βλαστοκύτταρα στο Διεθνές Συμπόσιο της Ακαδημίας Αθηνών, το οποίο συνήλθε στο Μέγαρο της Αρχαιολογικής Εταιρείας με γενικό θέμα «Επιστήμη, Τεχνολογία και Ανθρώπινες Αξίες». Σε συνέντευξή του και απαντώντας στην ερώτηση, αν ήταν κοντά στη θρησκεία από το ξεκίνημα της ακαδημαϊκής του καριέρας, δήλωσε: «Ήρθα πού κοντά στον Χριστιανισμό από τότε που ασχολήθηκα με την έρευνα στο πανεπιστήμιο. Έκτοτε αποτελεί κεντρικό κομμάτι της ζωής μου» (Καθημερινή, 13 - 5 - 2007).

Γ'). Στο ίδιο Διεθνές Συμπόσιο της Ακαδημίας Αθηνών είχε προσκληθεί και μίλησε ο έπιφανής Άγγλος φυσικός *John Polkinghorne*, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Κάιμπριτζ και μέλος της Βασιλικής Ακαδημίας. Ο καθηγητής αυτός συμβαίνει να είναι και ιερέας της Άγγλικανικής Εκκλησίας.

Σε συνέντευξη πού έδωσε στην έφημερίδα «Καθημερινή» (6 - 5 - 2007) απάντησε ως εξής, όταν ρωτήθηκε, αν συγκρούονται επιστήμη και θρησκεία στις μέρες μας: «Αν ή επιστήμη πέτυχε, είναι επειδή δεν επιχειρεί να απαντήσει σε κάθε ερώτηση γι' αυτόν τον κόσμο. Απαντάει στο πώς, όχι στο γιατί ή στο αν υπάρχει κάποιος σκοπός στο τέλος. Όλοι γνωρίζουμε πώς στην πραγματικότητα, αν θέλεις να καταλάβεις την ζωή σου, πρέπει να τὰ ρωτήσεις και να απαντήσεις και στα δύο. Τὰ χρειάζεσαι και τὰ δύο. Κανένας δεν μπορεί να ζήσει μόνο

με τις έπιστημονικές γνώσεις. Οί άθεοί υλιστές βγαίνουν εκτός των πλαισίων και της έπιστήμης. Όλοι έχουν μιá μεταφυσική όπτική για τόν κόσμο».

Σε άλλη ερώτηση, «αν υπάρχει τó στοιχείο της πίστης στην έπιστήμη», ο Άγγλος καθηγητής της Φυσικής έδωσε την εξής απάντηση: «Βεβαίως, αφού τόσο οί έπιστήμονες όσο και οί ιερείς αναζητούν την αλήθεια μέσω συγκεκριμένων πεποιθήσεων. Οί έπιστήμονες αφιερώνονται σε ένα αντικείμενο και στην ιδέα ότι ο κόσμος μπορεί να κατανοηθεί και βασίζονται σε αξιώματα. Σκεφθείτε την κβαντομηχανική ή τὰ ύποστομικά σωματίδια, στα όποια εργάσθηκα εγώ. Όταν τὰ πρωτοέμαθαν οί άνθρωποι αυτά, ακούγονταν ανόητα, όμως τώρα ξέρουμε ότι ισχύουν. Τὰ *quark* είναι μιá αλήθεια, πού δεν έχει δει κανείς, ως πούμε. Δείτε και τó *big bang* όμως, πόσο κοντά βρίσκεται στην πεποίθηση ότι υπάρχει μιá αίτια πίσω από τή δημιουργία τού κόσμου».

Όμολογίες αλήθινών έπιστημόνων, οί όποιοι δεν διστάζουν να εκφράσουν με παρησία τις πεποιθήσεις τους. Ασφαλώς υπάρχουν και πολλοί άλλοι. Όλοι αυτοί πού εργάζονται δημιουργικά και άθόρυβα στον κλάδο της έπιστήμης τους κι όταν τούς δοθεί ή άφορμή όμολογούν, χωρίς ένδοιασμό, την πίστη τους στον Θεό. Αυτή ή όμολογία είναι μιá πράξη ουσιαστική. Πράξη ευθύνης. Και δίνει έλπίδα στον άπογοητευμένο άνθρωπο τού καιρού μας.

Γ. Δ. ΚΟΥΒΕΛΑΣ
Καλαμάτα

Η ΜΕΓΑΛΗ ΕΟΡΤΗ

Μία από τις μεγαλύτερες εορτές της Χριστιανοσύνης, είναι η Γέννησις του Χριστού. Υπήρξε ένα γεγονός που σημάδεψε την ιστορία του κόσμου. Και όμως! Πολλοί αμφισβήτησαν το γεγονός αυτό. Και πρώτος ό Ήρώδης. Γιατί; "Αν αυτά που του είπαν οι Μάγοι δεν ήταν αλήθεια, δεν είχε τίποτα να φοβηθῆ. "Αν πάλι «ό τεχθεις βασιλευς των 'Ιουδαίων» ήταν γεγονός, μπορούσε να τὰ βάλλη με αυτό που οί προφῆται είχαν προαναγγείλει, όπως του ἐξήγησαν οί 'Αρχιερείς και οί Γραμματεῖς και οί Φαρισαῖοι;

'Αλλά αὐτός ό παραλογισμός χαρακτηρίζει ὅλους τούς ἀρνητές του Χριστού. Στήν ἐπίγεια ζωή του μάς ἀφῆσε τὴν τέλεια ἠθική διδασκαλία που ὀμοίω της δὲν ἄφησε κανένας ἀπὸ τούς μεγάλους φιλοσόφους που θαυμάζουμε και τιμοῦμε μέχρι σήμερα. 'Αλλά αὐτὴ τὴν διδασκαλία του Χριστού οί ἄνθρωποι, πολὺ συχνὰ τὴν αμφισβητοῦν και τὴν ἀπορρίπτουν. Γιατί; "Αν τούς ρωτήσετε, δὲν νομίζω ὅτι θὰ μπορέσουν να σῆς δώσουν μιὰ ἀπάντηση ἱκανοποιητική. Θαυμάζουν τὰ ψήγματα τῆς σοφίας που βρίσκουν στους φιλοσόφους και ἀπορρίπτουν τὴν θεϊκὴ σοφία του Χριστοῦ.

Τρία χρόνια ἦταν ὅλη ἡ δημόσια ζωή του. 'Η διδασκαλία του και τὸ ἔργο του. Και ὅμως. Αὐτὰ τὰ τρία χρόνια ἦτα ἄρκετα γιὰ να γεμίσουν τὴ ζωή τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τότε μέχρι σήμερα και μέχρι τῆς συντελείας τῶν αἰώνων. Οἱ σύγχρονοί του, κατάπληκτοι ἀπὸ τὴν διδασκαλία του και τὰ θαύματά του, εἶπαν: «οὐδέποτε ἐφάνη ἄνθρωπος ὡς οὗτος ὁ ἄνθρωπος». Γιατί δὲν ἦταν ἄνθρωπος. Ἦταν Θεός. 'Αλλά οί Γραμματεῖς και οί Φαρισαῖοι τὸν ἀρνήθηκαν. Και «παρέδωσαν αὐτὸν ἴνα σταυρωθῆ».

'Απὸ τότε, μολονότι ἰσχύει πάντοτε τὸ «οὐδέποτε ἐφάνη ἄνθρωπος ὡς οὗτος ὁ ἄν-

θρωπος», ἐμφανίζονται κατὰ καιροὺς οί αμφισβητοῦντες. Τί λένε; Τίποτα καινούργιο. 'Αναμασοῦν ὅσα εἶπαν οί παλαιότεροι. 'Αλλά, ἐπειδὴ οί σημερινοί δὲν τὰ γνωρίζουν, τούς ἐντυπωσιάζουν. Αὐτὸ ὅμως που δὲν κατάρθωσαν δυὸ χιλιάδες χρόνια τῶρα οί ἄπιστοι, να κλονίσουν δηλαδὴ τὴν πίστι τῶν ἀνθρώπων στὴ θεότητα του Χριστοῦ, δὲν θὰ τὸ κατορθώσουν οὔτε οί σημερινοί οὔτε οί μελλοντικοί, οί ὅποιοι θὰ ὑπάρχουν ἕως τῆς συντελείας του κόσμου.

'Υπάρχει ὅμως φόβος να τὸ κατορθώσουν κάποιοι ἄλλοι πιστοί... ἄπιστοι. Δεχόμενοι τὸν Χριστό, ἀλλὰ μὴ δεχόμενοι τὸν ἄνθρωπο. Δεχόμενοι τὸν Χριστό, ἀλλὰ μὴ δεχόμενοι τὴν 'Αγάπη, που ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς εἶπε ὅτι θὰ εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ τῶν δικῶν του ἀνθρώπων. Δεχόμενοι τὸν Χριστό, ἀλλὰ μὴ ποιοῦντες τὰ ἔργα του: Ψωμί στὸν πεινασμένο. Νερὸ στὸν διψασμένο. Ροῦχο στὸν γυμνὸ. 'Επίσκεψι στὸν ἄρρωστο, στὸν φυλακισμένο, στὸν μοναχικὸ ἄνθρωπο, στὸν ἔρημο γέροντα που τὸν ξέχασαν τὰ ἴδια τὰ παιδιά του. Και φοβοῦμαι ὅτι αὐτοί οί ἀρνηταί του Χριστοῦ εἶναι χειρότεροι ἀπὸ τούς ἄλλους. Τὸ εἶπε ὁ ἴδιος: «**Δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσι**».

"Ας προσέλθουμε λοιπόν, να εορτάσωμε τὴν μεγάλη εορτὴ τῆς γεννήσεως του Χριστοῦ. "Οχι με «χριστουγεννιάτικο» ρεβεγιόν, ἀλλὰ στὴν ἐκκλησία, ὀρθρου βαθέος. Και να ἀκούσωμε τὸ ὑπέροχο κάθισμα: «**Δεῦτε ἴδωμεν πιστοί, που ἐγεννήθη ὁ Χριστός**». Διότι ὁ Χριστὸς ὄντως ἐγεννήθη και ἄς φλυαροῦν οί ἄπιστοι. Και να προσκαλέσωμε τὸν Χριστὸ να γεννηθῆ και στις δικές μας καρδιές. Γιὰ να μᾶς ἀναγνωρίση «ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ» ὡς δικούς του ἀνθρώπους.

ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ

ΣΧΟΛΙΑ

ΤΟ ΟΔΟΠΟΡΙΚΟ ΤΗΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

Οι εκδόσεις «Δαμασκός» εκκυκλοφόρησαν ένα νέο βιβλίο (204 σελ.) με τον τίτλο «Το οδοιπορικό της Προνοίας και με υπότιτλο: «'Η κατ' επιστήμην άσκησις τής έμπρακτης αγάπης». Είναι ένα κείμενο, που συντετάγη με την επίμελεια τής κυρίας Άναστασίας Παπακωνσταντίνου - Μαλάμη, τó όποιο αναφέρεται στο έργο προνοίας, και τó όποιο επιτελείται στα πλαίσια τών Συνεργαζομένων Χριστιανικών Σωματείων «ó Άπόστολος Παύλος». Οι ρίζες τού έργου αυτού ανάγονται στα ήρωικά χρόνια τού πολέμου 1940 - 41 με την ίδρυση και την λειτουργία τότε τής «Προνοίας για τις οικογένειες τών στρατευμένων». 'Η ύπηρεσία αυτή είναι κατά έναν τρόπο πρόδρομος τής νέας μορφής τής Προνοίας όπως ονομάσθηκε τó έργο, ώστε να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις τής μεταπολεμικής περιόδου. Άλλά και σέ αυτή την περίοδο τής τριπλής κατοχής τó Χριστιανικό Έργο προσέφερε και πάλι πολλά. Με την πνευματική στήριξη τού λαού μας από τά μέλη τής Άδελφότητας ΖΩΗ, με τις λατρευτικές εύκαιρίες, με τόν προφορικό και γραπτό λόγο, με τά συσσίτια, την προσφορά ιματισμού, με την άλησμόνητη μερίδα τής αγάπης, με την Λογία.

Μετά την άπελευθέρωση έγινε συστηματικότερη προσπάθεια για την οργάνωση τού κοινωνικού αυτού έργου στις τότε καταστάσεις. Βέβαια στα έξιχνητα τόσα χρόνια που άκολουθοϋν, ή ζωή στις έλληνικές κοινωνίες πέρασε από πολλές φάσεις, κατά τις όποιες τó έργο αυτό ανταποκρίθηκε ανάλογα με τις έκástοτε επικρατούσες συνθήκες.

Μετά την άπελευθέρωση τó έτος 1944, άκολούθησε νέα περιπέτεια τού έθνους με τόν άνταρτοπόλεμο (1946 - 49) με κατα-

στροφές στην ύπαιθρο και με την δημιουργία νέου προσφυγικού προβλήματος για να άκολουθήσει στην συνέχεια μετά την λήξη τής άνταρσίας ή άποκατάσταση τών προσφύγων. 'Η οργάνωση τής έξορμήσεως για τó δέμα τού έπαναπατριισμού τó φθινόπωρο τού έτους 1949 ύπήρξε μία εύκαιρία για την εκδήλωση τού πνεύματος τής άλληλεγγύης τού άθηναϊκού λαού πρós τούς Έλληνες άδελφούς τής ύπαιθρου, οι όποιοι υπέστησαν κυρίως τις συνέπειες αυτής τής κομμουνιστικής επίδρομής. Συμπληρωματικά στο έργο αυτό άκολούθησαν και οι προσπάθειες για τή συγκέντρωση χρημάτων για την άνοικοδόμηση τών καταστραφέντων ναών.

Στά δύσκολα αυτά χρόνια τής πρώτης δεκαετίας τού έργου τής Προνοίας, έπλεκτον στέλεχος αυτής ήταν ó Νικόλαος Άντωνόπουλος, άνώτερος κρατικός λειτουργός, ή δράση τού όποιου άνεκόπη με τόν πρόωρο θάνατό του. Στής ειρήνης τόν καιρό, όταν οι οικονομικές συνθήκες στή χώρα μας βελτιώνονται και ή πάσης φύσεως ένδεια έλαττοϋται, τó έργο τής Προνοίας στρέφεται κατά κύριο λόγο στην έπούλωση ήθικων πληγών, με την συμπαρασταση σέ προβληματικές οικογένειες που εύρίσκονται σέ διάσταση, με τις επισκέψεις στα σωφρονιστικά καταστήματα. Καί όλα αυτά χωρίς οικονομικές έπιχορηγήσεις, άλλα με τόν ζήλο και την προσφορά τών εργαζομένων τó άγαθόν. Συγκεκριμένοι καρποί τού έργου αυτού είναι ή ίδρυση τής «Εστίας Κοριτταίου Φιλοθέη ή Άθηναία», ή όποία στεγάζεται σέ ιδιόκτητο οίκημα στην Άγία Παρασκευή, όπου παρέχεται έντελώς δωρεάν στις τροφίμους της, ό,τι καλό προσφέρουν στοργικοί γονείς για την καλή άνατροφή τών παιδιών τους. Άλλο σημαντικό

έργο τῆς Προνοίας εἶναι καὶ ὁ «Ξενώνας» πού παρέχει τὴν δυνατότητα φιλοξενίας σὲ ἀποφυλακισμένες γυναῖκες, μέχρις ὅταν ληφθεῖ μέριμνα γιὰ τὴν ἐπανένταξή των στὴν κοινωνία.

Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ περιληφθοῦν σὲ ἕνα σημείωμα ὅσα θαυμαστά ἐπιτελεῖ ἡ ἔμπρακτη ἀγάπη, ἡ κατ' ἐπιστήμην ἀσκησης αὐτῆς, ὅσα ἀναγράφονται στὸ ὁδοιπορικό αὐτὸ καὶ ὅσα πραγματοποιήθηκαν στίς ἔξι αὐτὲς δεκαετίες ἀπὸ ἐπώνυμους ἐργάτες καὶ ἐργάτριες τοῦ ἀγαθοῦ.

ΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΑΛΛΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ

Πρὸ διμήνου κατὰ τὴν διάρκεια ἐπισήμου ἐπισκέψεως τοῦ γάλλου Προέδρου στὴν Βουλγαρία ὁ Νικολὰ Σαρκοζὶ προέβη σὲ δηλώσεις, στίς ὁποῖες μεταξὺ ἄλλων ἀναφέρθηκε καὶ στίς σχέσεις τῆς Τουρκίας μὲ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωσι.

Συγκεκριμένα ἐπ' αὐτοῦ εἶπε: «Πιστεύω στὴν πολιτικὴ Εὐρώπη, στὴν συνεκτικὴ Εὐρώπη, στὴν Εὐρώπη τῆς Ἀλληλεγγύης. Εἶμαστε 27 μέλη τῆς Ε.Ε. καὶ τὸ νὰ παίρνουμε ἀποφάσεις οἱ 27 εἶναι κάτι τρομακτικό. Ἐὰν δεχθοῦμε τὴν Τουρκία, σημαίνει ὅτι θὰ πρέπει νὰ δεχθοῦμε μεθαῦριο καὶ τὴν Οὐκρανία. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὑποδεχόμαστε κάτι ἄλλωστε πού τὸ εὐχομαι καὶ ἐγώ, τὸ σύνολον τῶν βαλκανικῶν χωρῶν, πού εἶναι εὐρωπαϊκὲς χώρες. Ἡ Τουρκία εἶναι μία μεγάλη χώρα καὶ πρέπει νὰ διατηροῦμε καλὲς σχέσεις μὲ αὐτήν. Ἡ Τουρκία ὅμως βρίσκεται στὴ Μικρὰ Ἀσία. Εἶναι θέμα γεωγραφίας. Δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο. Γίνεται λόγος γιὰ ἐνταξὴ τῆς Τουρκίας ἀπὸ τὸ ἔτος 1963 καὶ αὐτὸ δὲν ἔχει γίνῃ ἀκόμη. Γιατί, ἐὰν τὸ πράγμα ἦταν τόσο ἀπλό; Τὸ 2025 ἡ Τουρκία θὰ ἔχει ἑκατὸ ἑκατομμύρια κατοίκους καὶ ἐμεῖς ὅλοι οἱ ἄλλοι Εὐρωπαῖοι εἶμαστε τετρακόσια πενήντα ἑκατομμύρια... Δὲν θὰ ἀποσταθεροποιήσουμε τὴν Εὐρώπη γιὰ νὰ σταθεροποιήσουμε καὶ νὰ ἐκδημοκρατίσουμε τὴν Τουρκία».

Οἱ ἀπόψεις τοῦ γάλλου Προέδρου εἶναι σαφεῖς καὶ ρεαλιστικὲς. Ἐκείνο πού ἔχει σημασία εἶναι ὁ συσχετισμὸς τῶν ἀριθμῶν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Τουρκίας καὶ τῶν λοιπῶν κρατῶν τῆς Ε.Ε. Καὶ στὴν πρώτη περίπτωση ἔχουμε μία αὐξοῦσα πληθυσμιακὴ κινητικότητα, ἐνῶ στὴν δευτέρῃ περίπτωση μία ἀριθμητικὴ στασιμότητα ὀφειλομένη στὴν ὑπογεννητικότητα, πού παρατηρεῖται στοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαούς.

Ἐξ ἄλλου ἡ μετανάστευση τούρκων πολιτῶν στίς εὐρωπαϊκὲς χώρες, γεγονός πού διευκολύνεται στὴν περίπτωσιν ἐντάξεως τῆς χώρας των στὴν Ε.Ε., θὰ ἐπηρεάσει, λόγω καὶ τῆς θρησκευτικῆς των ἰδιαιτερότητας καὶ τὰ ἦθη στίς χώρες τῆς Δύσεως καὶ θὰ συντελέσει σὲ κάποιον βαθμὸ σὲ ἐπιδράσεις καὶ σὲ ἕνα εἶδος εἰρηνικῆς διεισδύσεως σὲ αὐτὲς. Ἐκεῖ, ὅπου μὲ τὴν πολιορκία τῆς Βιέννης τὸ ἔτος 1529 ὁ σουλτάνος Σουλεῖμάν ὁ μεγαλοπρεπὴς καὶ μὲ τὴν ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου τὸ ἔτος 1571 οἱ Τούρκοι, ἀπέτυχαν νὰ ἐπικρατήσουν στρατιωτικὰ στὸν χώρο τῆς κεντρικῆς καὶ δυτικῆς Εὐρώπης.

«Μοῦ φαίνεται -συνεχίζει ὁ γάλλος Πρόεδρος- ὅτι θὰ ἦταν πολὺ τυχοδιωκτικὸ νὰ ἐντάξουμε τὴν Τουρκία στὴν Ε.Ε. χωρὶς νὰ ἔχουμε προηγουμένως σκεφθεῖ ποῖο μέλλον θέλουμε γιὰ τὴν Εὐρώπη».

Ἡ Ἑλλάδα ἐντάχθηκε στὴν Εὐρώπη ἀναζητώντας γεωπολιτικὸ πλεονέκτημα ἀπέναντι σὲ ἕνα γείτονα, πού προβάλλει συνεχῶς καὶ ἀπροκάλυπτα ἀναθεωρητικὲς καὶ ἐπεκτατικὲς βλέψεις. Μὲ ποιά λογικὴ ἐγκαταλείφθηκε ἡ στρατηγικὴ αὐτὴ τῆς Ἑλλάδας καὶ ἀναθεωρήθηκε ὡς δήθεν στρατηγικὸ συμφέρον ἢ πολιτικὴ τοῦ πρωταγωνιστῆ καὶ σηματοφόρου γιὰ τὴν εἰσοδοχὴ τῆς Τουρκίας στὴν Εὐρώπη;

ΚΡΙΣΗ ΝΟΗΜΑΤΟΣ ΣΤΟΝ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΑΝΘΡΩΠΟ

Ἡ σκέψιν εἶναι βασικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ἀνθρώπινης υπάρξεως. Ὅπως ἡ ἀδιάλειπτη ἀναπνοὴ εἶναι βασικὴ λειτουργία γιὰ

τήν βιολογική μας συντήρηση ἔτσι καί ἡ σκέψη, πού διαρκῶς διαδέχεται ἡ μιὰ τήν ἄλλη σημαίνει τήν ἐγρήγορη του πνεύματος μας. Δέν γνωρίζουμε πραγματικά τί εἶναι ἡ σκέψη, σέ τί συνίσταται τὸ σκέπτεσθαι. "Ὅταν προσπαθοῦμε νὰ σκεφθοῦμε τὴ σκέψη μας τὸ ἀντικείμενο τῆς ἔρευνάς μας ἐσωτερικεύεται σὲ αὐτὴν τὴν διαδικασία καὶ κατόπιν διασκορπίζεται. Εἶναι πάντοτε ἄμεσο καὶ ταυτόχρονα ἀπρόσιτο.

"Ὅσο εἴμαστε σὲ πλήρη συνείδηση, ὅσο μποροῦμε νὰ σκεφτόμαστε, ἡ σκέψη εἶναι ἀπεριορίστη. Μποροῦμε νὰ σκεφτόμαστε τὰ πάντα γιὰ τὰ πάντα. Ὅ,τι δῆποτε εὐρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὴ σκέψη εἶναι αὐστηρὰ ἀδιανόητο. Αὐτὴ ἡ δυνατότητα πού εἶναι ἤδη πνευματικὴ ὀριοθέτηση εὐρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξη. Ἔτσι μποροῦμε νὰ σκεπτόμαστε καὶ νὰ λέγομε: αὐτὸ τὸ πρόβλημα ξεπερνάει τὶς δυνατότητες τῆς νοησεώς μας τὶς τωρινὲς καὶ τὶς μελλοντικὲς.

Ἡ ὑπέρβαση αὐτοῦ τοῦ ὀρίου τῆς ἀνθρώπινης δυνατότητας νὰ συλλάβει λογικὰ τὸ μυστήριον τοῦ ἑαυτοῦ του πέραν ἀπὸ τὴν συλληπτὴ παρουσία του, τὸν ἐξωτερικὸ κόσμον πού τὸν περιβάλλει, τὸ αἰώνιον καὶ μέσα στὸν χρόνον καὶ πέρα ἀπὸ τὸν χρόνον, τὸν Θεόν, προϋποθέτει τὴν Πίστην.

Αὐτὴ ἡ βασικὴ διαπίστωση γιὰ τὰ ὅρια τῶν γνωστικῶν μας δυνατοτήτων, κατὰ τὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ Σέλλινγκ ἔχει ὡς συνέπεια μίαν ἀναπόφευκτὴ μελαγχολία, ἡ ὁποία συνοδεύει τὴν διαδικασία τῆς σκέψεως. Γιὰ αὐτὴν τὴν μελαγχολία κάνει λόγο ἕνας σύγ-

χρονος διανοητής, ὁ Τζώρτζ Στάϊνερ σὲ ἓνα ὀλιγοσέλιδο βιβλίον του μὲ τὸν τίτλον: Δέκα (πιθανοὶ) λόγοι γιὰ τὴν μελαγχολία τῆς σκέψεως (σελ. 85).

Στὸ βιβλίον αὐτὸ ὁ συγγραφεὺς ἀναζητεῖ τοὺς στοχασμοὺς του νὰ βρεῖ ἀπάντησιν στὰ μεγάλα ὑπαρξιακὰ προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου.

Γιὰ τὸ μεταφυσικὸ κενὸ πού παρατηρεῖται στὴν ψυχὴ τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου, ὡς συνέπεια τῶν ἀθειστικῶν κινήματων τῶν δύο τελευταίων αἰώνων, τρία ἐξ αὐτῶν θεωρεῖ ὁ Τζώρτζ Στάϊνερ ὅτι ἐπεχείρησαν νὰ καλύψουν τὸ κενὸ αὐτό. Καὶ αὐτὰ εἶναι: τὸ φιλοσοφικοπολιτικὸ πρόγραμμα τοῦ Μάρξ, ἡ φροϋδικὴ ψυχανάλυση, ἡ δομικὴ ἀνθρωπολογία τοῦ Κλώντ - Λεβί Στράους. Δίπλα σὲ αὐτὲς τὶς ἰδεολογίες τῆς ἀρνήσεως ὁ Στράους προσθέτει καὶ τὴν τυραννίαν τῆς μόδας, ἀλλὰ καὶ τὶς δοξασίαις τοῦ ἀποκρυφισμοῦ, τῆς ἀστρολογίας καὶ ἐκεῖνες τῶν ἀνατολικῶν θρησκειῶν. Ἀπόπειρες οἱ ὁποῖες κατὰ αὐτὸν ἀπεδείχθησαν ἀτελέσφορες, καθὼς καμμιά ἀπὸ αὐτὲς δὲν μπόρεσε νὰ προσφέρει ἀπάντησιν στὴν κρίσιν νοήματος, πού πλήττει τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον.

Μιὰ τέτοια διαπίστωση εἶναι ἓνα ἐπιτακτικὸ προσκλητήριον γιὰ τοὺς πιστοὺς τῶν ἡμερῶν μας νὰ στρατευθοῦν στὸν ἀγῶνα γιὰ τὸν ἐπανευαγγελισμὸ τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου.

ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΟΙ ΝΕΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ ΦΟΒΗΤΡΟ ΤΩΝ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΩΝ

Έξαιρετικά άβολα αισθάνονται σε όλο τον κόσμο τα πάσης φύσεως δικτατορικά καθεστώτα απέναντι στις νέες τεχνολογίες και ιδίως το Διαδίκτυο. Τόσο ο φόβος που αισθάνονται οι ηγέτες τους απέναντι σε ένα άγνωστο γι' αυτούς, δυναμικά εξελισσόμενο και συνεπώς ανεξέλεγκτο από τη διακυβέρνησή τους τομέα, όσο και η διάδοση του *Intrenet* στις νεαρές ηλικίες που αντιπαρατίθενται μαζί τους, δημιουργούν ένα περιβάλλον έντονα απαγορευτικό για τη σύγχρονη τεχνολογική πρόοδο.

Χαρακτηριστικό πρόσφατο παράδειγμα ή εξέγερση χιλιάδων βουδιστών μοναχών και λαϊκών στη Μιανμάρ (πρώην Βιρμανία): οι εικόνες των νεαρών μοναχών με τις παραδοσιακές κόκκινες φορεσιές τους και τους φορητούς ηλεκτρονικούς υπολογιστές (*laptop*), μέσω των οποίων διέδωσαν σε όλο τον κόσμο ειδήσεις, φωτογραφίες και *video* από την αντιπαραθέσή τους με τη στρατιωτική δικτατορία που κυβερνά αυταρχικά από το 1962(!) την άμπωτη χώρα τους, τρομοκράτησαν τους άμπλουτους διεφθαρμένους στρατηγούς που άνησχυούν πλέον έντονα για το μέλλον του καθεστώτος τους.

Ενώ κατά την προηγούμενη εξέγερση των φτωχών Βιρμανών το 1988 ή διεθνής κοινή γνώμη άργησε να ενημερωθεί για τους 3.000 νεκρούς και τους χιλιάδες συλληφθέντες, τον προηγούμενο Σεπτέμβριο πληροφορήθηκε, άκουσε και είδε, άκομη και αύθιμερόν, το αιματοκύλιμα στους δρόμους της πρωτεύουσας Ραγκούν. Ός αποτελεσματικοί δίαυλοι επικοινωνίας λειτουργήσαν τα 200 περίπου νόμματα και παράνομα

internet cafe και κάποια σύγχρονα κινητά τηλέφωνα.

Στή γειτονική μας Τουρκία, για δεύτερη φορά μέσα στους τελευταίους μήνες, απαγορεύτηκε στις εταιρείες τηλεπικοινωνιών να προσφέρουν στους χρήστες Διαδικτύου την πρόσβαση στην ηλεκτρονική διύθυνση *You Tube*, έπειδή σ' αυτό υπήρχαν *video* προσβλητικά για τον Κεμάλ, τον πρόεδρο Γκιούλ, τον πρωθυπουργό Έρντογάν και βέβαια τους πανίσχυρους Τούρκους στρατηγούς.

Στο ισλαμιστικό Ιράν, η κυβέρνηση Αχμαντινεζάντ εμποδίζει την πρόσβαση στη μηχανή αναζήτησης *Google* και την υπηρεσία ηλεκτρονικού ταχυδρομείου διευθύνσεων που θεωρούνται «επικίνδυνα» για τη μονομερή ισλαμιστική κουλτούρα.

Τέλος, στη μακρινή Κίνα το αναχρονιστικό κομμουνιστικό καθεστώς αισθάνεται να κινδυνεύει από *on line* ηλεκτρονικά παιχνίδια, όπως ο «αδιάφθορος μαχητής», που δίνουν τη δυνατότητα στους παίχτες τους να εξοντώνουν και να βασανίζουν τους διεφθαρμένους κυβερνητικούς και κομματικούς αξιωματούχους. Είναι τέτοια ή απήχηση και ή εξάρτηση που δημιουργούν σε πολλούς νεαρούς Κινέζους τα διαδικτυακά παιχνίδια, ώστε συχνά να γνωστοποιούνται άπιθانا γεγονότα.

Πριν λίγες μόλις εβδομάδες, στη νότια κινεζική πόλη Γκουανζού ένας 30χρονος Κινέζος άφησε την τελευταία του πνοή πάνω στο πληκτρολόγιο ενός *Internet Cafe*, στο οποίο έπαιζε συνεχώς για τρεις ολόκληρες μέρες, χωρίς διακοπή(!), διαδικτυακά παιχνίδια. Από τον παρελθόντα Απρίλιο ο Κινέζος πρόεδρος Χού Γιντάο έγκαινίασε τη μεγάλη έκστρατεία των άρ-

χών κατά τῆς διαδικτυακῆς ἐξάρτησης, μὲ τὸν περιορισμὸ τῆς πρόσβασης στὸ *Internet* καὶ τὸν ἐγκλεισμὸ τῶν ἐξαρτημένων (ἢ καὶ διαφωνούντων) Κινέζων σὲ στρατιωτικὰ κέντρα ἀπεξάρτησης!

ΜΑΚΗΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΤΑ ΜΕΣΑ ΚΑΙ Ο ΣΚΟΠΟΣ

Σὲ ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν ἐδημοσιεύθη μία ἐνδιαφέρουσα προσέγγις - ἀνάλυσις τοῦ θέματος κατὰ πόσον ἡ Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας θὰ πρέπει νὰ ἀποκτήσῃ τηλεοπτικὸ σταθμὸ. Ὑπογράφεται ἀπὸ ἓνα διανοούμενο τῆς ἐποχῆς μας, ποιητὴ καὶ ἐκδότῃ λογοτεχνικοῦ περιοδικοῦ. Παραθέτουμε ὠρισμένα ἀποσπάσματα δηλωτικὰ τῆς σκέψεως τοῦ ἀρθρογράφου. «Ἡ μεγάλη κινητικότητα πού παρουσιάζεται στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας, ὥστε νὰ ἀποκτήσῃ ἡ τελευταία τηλεοπτικὸ σταθμὸ θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει προβληματίσει πρῶτα ἀπ' ὅλους τοὺς ἰδίους τοὺς πιστοὺς... Γιὰ νὰ τῆς χρειάζεται ὁ τηλεοπτικὸς σταθμὸς τῆς Ἐκκλησίας (ὅταν λέμε Ἐκκλησία ἐννοοῦμε τοὺς κυβερνῶντες τῆς) σημαίνει ὅτι αἰσθάνεται νὰ χωλαίνει στὴν καθ' ἑαυτὸ ἀποστολὴ τῆς. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι πανταχοῦ παρούσα μὲ τὴν προσφορὰ, τὴν ἄσκηση, τὴν προσευχὴ τῶν λειτουργῶν τῆς, πού ὅσο λιγότερο γίνονται γνωστὰ τόσο περισσότερο πολλαπλασιάζονται μὲ γεωμετρικὴ πρόοδο. Ὁ κόσμος ἐπηρεάζεται καὶ διαμορφώνεται χάρις σὲ μιὰν ἀλήθεια πού κυκλοφορεῖ ὑπόγεια (ὅπως τὸ αἷμα πού μιλάμε γι' αὐτὸ χωρὶς νὰ τὸ βλέπουμε) καὶ ἡ δουλειὰ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι νὰ κάνει μὲ τρόπο μυστικὸ ὅσο γίνεται πλατύτερη, ὡς συνείδηση, τὴν ἀλήθεια αὐτή. "Ἄν ἡ Ἐκκλησία μπορεῖ νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἀλήθεια αὐτὴ καὶ τὴ συστατικὴ τῆς ὑπαρξῆς τῆς ἐννοια τοῦ δικαίου, δὲν τῆς χρειάζεται ὁ τηλεοπτικὸς σταθμὸς... "Ἄν ἡ τηλεόραση εἶναι ἓνα "μέσον" πού τὸ χρειάζονται ἡ Τσιτσιολίνα, ὁ Μπούς, ὁ Παναγιώτης Ψωμάδης καὶ ὁ Κίμωνας Κουλούρης (δειγματοληπτικὰ βέβαια τὰ ὀνόματα

αὐτὰ) εἶναι ἀδιανόητο τὸ ἴδιο αὐτὸ "μέσον" νὰ τὸ χρειάζεται καὶ ἡ Ἐκκλησία. Ἀποκαλύπτεται πῶς πρόθεσὴ τῆς δὲν εἶναι νὰ βοηθήσῃ, ἀλλὰ νὰ γίνῃ στὰρ ἡ ἴδια... Ἡ ὑπαρξὴ τῆς Ἐκκλησίας πιστοποιεῖται μὲ τὴ σιωπὴ, ὅσο δηλαδὴ μεγαλύτερη γίνεται ἡ ἀνάγκη τῆς σιωπῆς καὶ ὅσο περισσότερα τὰ ἔργα τῆς. Ἀντίθετα, ὅσο αὐγαταίνει ὁ λόγος καὶ ἀπουσιάζουν τὰ ἔργα, ἡ Ἐκκλησία χρεώνεται μὲ τὴν ἀνυποληψία τῆς πολιτικῆς ἢ μᾶλλον τῶν πολιτικῶν πού ἀκριβῶς γιὰ τὴ γνωρίζουν καλὰ πόσο γυμνοὶ παραμένουν σὲ σχέση μὲ ὅσα προαναγγέλονται, τοὺς χρειάζεται ἡ τηλεόραση πού ἔτσι κι ἄλλιῶς ἀκόμα καὶ τὸ πλήρες κενὸ μπορεῖ νὰ τὸ μεταμορφώσῃ σὲ ὀργιαστικὴ γονιμότητα... Ἡ τηλεόραση ὑπάρχει γιὰ νὰ καλλιεργεῖ ὡς πρῶτοπο φιλανθρωπίας τὴ λαϊκὴ Νταϊάνα. Τὴ δόξα αὐτὴ ξήλωσε ἡ Ἐκκλησία; Ἄν τὸ Χρηματιστήριον, τὰ καλλιτεχνικά, οἱ καταστροφές, οἱ πόλεμοι, τὰ ντοκιμαντέρ, αἰσθάνονται τὴν τηλεόραση ὡς τὸν φυσικὸ τους χῶρο γιὰ νὰ "ἀξιοποιηθῶν", πῶς ἡ Ἐκκλησία διανοεῖται ὅτι περισσεύει γι' αὐτὴν χῶρος, γιὰ τὸν καταλυτικὸ της λόγο, σ' ἓνα μέσον πού τὸν ἐξομωῶν μὲ ὅλα τ' ἄλλα. Τὸ μέσον πού χρειάζεται νὰ διεκδικεῖ εἶναι μόνον ἡ ἀπευθείας ἐπικοινωνία μὲ τοὺς ἀνθρώπους, ὥστε μὲ τὸν τηλεοπτικὸ σταθμὸ νὰ εἶναι σὰν νὰ ἀναγνωρίζει τὴν χρεοκοπία τῆς» (Θανάσης Θ. Νιάρχος, *Νέα* 4.10.2007).

Στὸ ἐρώτημα ἐὰν θὰ πρέπει ἡ Διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας νὰ ἀποκτήσῃ καὶ τηλεοπτικὸ σταθμὸ (πέρα ἀπὸ τοὺς ἤδη ὑπάρχοντες κατὰ τόπους ραδιοφωνικοὺς σταθμοὺς) θὰ πρέπει νὰ προηγηθῇ ἡ ἐρώτησις: ποῖος εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ ποιά μέσα μπορεῖ νὰ χρησιμοποιήσῃ γιὰ τὴν ἐπίτευξιν αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ;

Γιὰ τὸ πρῶτο ἐρώτημα, κατὰ τὴν θεολογία τῆς Ἐκκλησίας μας, σκοπὸς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ ἐγκεντριζομὸς ἐκάστου ἐπιθυμούντος ἀνθρώπου στὸν Χριστό, μέσω τοῦ Σώματός Του, δηλαδὴ τῆς Ἐκκλησίας ἢ προσωπικῆς συσχέτισις μὲ τὸ Πρόσωπον τοῦ

Θεανθρώπου, ή κατά Χριστόν ζωή και τέλος ως καρπός όλων αυτών ή σωτηρία του ανθρώπου και ή ομοίωσίς του με το αιώνιο πρότυπό του, δηλαδή τόν Χριστό. Ο σκοπός, επομένως, τής υπάρξεως και του έργου τής Έκκλησίας είναι σωτηριολογικός.

Για τὸ δεύτερο ἐρώτημα, κατ' ἀρχήν ή Έκκλησία μπορεῖ (και πρέπει) νά χρησιμοποιή όλα τὰ διαθέσιμα ἀνά ἐποχή μέσα πρὸς ἐπίτευξή αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ. Ἡ γραφή, τὰ βιβλία, ή μουσική, ή τέχνη, ή ζωγραφική, ή φιλοσοφία, ή ἐπιστήμη, ἐχρησιμοποιήθησαν ἐξ ἀρχῆς ἀπό τοὺς θεολόγους και Πατέρες τῆς Έκκλησίας ὡς μέσα και ὄργανα για τὴν διατύπωση τοῦ δόγματος και τοῦ ἥθους τῆς και για τὸν εὐαγγελισμό - διαφώτιση τῶν ἀνθρώπων ἐκάστης ἐποχῆς. Μάλιστα, ἀπό τὴν ἱστορία τῆς Έκκλησίας μαθαίνουμε ὅτι πολλάκις ή ποιμαίνουσα Έκκλησία ἐχρησιμοποίησε μέσα και τρόπους για τὴν διάδοσι και ἐμπέδωσι τοῦ μηνύματός τῆς, οἱ ὅποιοι εἶχαν γεννηθῆ και χρησιμοποιηθῆ πρὶν σὲ χώρους «θύραθεν» (στὴν εἰδωλολατρία ή ἀκόμη και σὲ αἰρετικὲς παρασυναγωγές). Χαρακτηριστικὰ παραδείγματα εἶναι: ή εἰσαγωγή τῆς μουσικῆς στὴν λατρεία: ή τεχνική τῆς ζωγραφικῆς τῶν πορτραίτων Φαγιούμ στὴν εἰκονογραφία: ὁ κανὼν τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὁ ὁποῖος προήλθε σὲ ἀντιδιαστολή με τοὺς κανόνες αἰρετικῶν ομάδων, οἱ ὁποῖες ἀπέκλειαν κείμενα ἀπό τὴν Καινὴ Διαθήκη. Χρυσοὺς κανὼν για τὴν Έκκλησία ὑπῆρξε ή πατερική ρῆσις «τὸ ἀπρόσληπτον και ἀθεράτευτον»,

γι' αὐτὸ και ὅλα τὰ ἀνθρώπινα μέσα τὰ προσελάμβανε ή Έκκλησία ἐκάστης ἐποχῆς, τὰ ἐξαγίαζε και τὰ ἐχρησιμοποιοῦσε στὴν διακονία τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ και τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, στοιχοῦσα στὸν λόγο τοῦ ἀποστόλου Παύλου «*πάν κτίσμα Θεοῦ καλὸν και οὐδὲν ἀπόβλητον μετὰ εὐχαριστίας λαμβανόμενον ἀγιάζεται γὰρ διὰ λόγου Θεοῦ και ἐντείνεως*» (Α' Τιμ. 4: 4 - 5).

Συμφώνως, λοιπόν, με τὴν Παράδοσι τῆς Έκκλησίας μας εἶναι ἠθική και θεμιτὴ ή λελογισμένη χρῆσις (ὄχι κατάχρησις ή παράχρησις) τῶν ἀνθρωπίνων ἐπιτευγμάτων, ὡς μέσων για τὴν διάδοσι τοῦ εὐαγγελικοῦ μηνύματος. Κατὰ συνέπεια για τὴν ἐποχή μας ή ποιμαίνουσα Έκκλησία και τὰ χαρισματοῦχα μέλη αὐτῆς μποροῦν νά χρησιμοποιοῦν, κατὰ τὸ θέλημα και τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ, τὸ βιβλίο και τὰ ἐντυπα (ἐφημερίδες, περιοδικά), τὸ ραδιόφωνο, τὸ διαδίκτυο, τὶς δορυφορικὲς μεταδόσεις, τὴν τηλεόρασι και κάθε ἄλλο τεχνολογικὸ ἐπιτευγμα.

Μὲ τὸ σκεπτικὸ τοῦ ἀρθρογράφου δὲν θὰ ἔπρεπε οὔτε περιοδικὰ νά ἐκδίδη ή Διοίκησις τῆς Έκκλησίας, ἐπειδὴ κυκλοφοροῦν δεκάδες κατάπτυστα ἐντυπα στὰ περίπτερα και δὲν θὰ ἔπρεπε νά συνυπάρχουν. Ἔτσι, ὅμως, και τὸ ἀξιόλογο και ἐγκριτο λογοτεχνικὸ περιοδικὸ τοῦ ἀρθρογράφου δὲν θὰ ἔβρισκε τὸν δρόμο πρὸς τὸν ὑποψιασμένο ἀναγνώστη του.

ΙΩΑΝ. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΣΤΗΛΗ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

– Έπειδή κάποιος αναγνώστης με ρώτησε από πού πήρα τις πληροφορίες για τον Μσιολάβ (και όχι Ματιολάβ, όπως λανθασμένα γράφηκε) Ροστροπόδιτς (ΑΚΤΙΝΕΣ, τεύχος Ιουνίου), έχω ν' απαντήσω ότι τις πληροφορίες αυτές έδωσε σέ 2 γνωστά μου πρόσωπα ή κυρία Ειρήνη Γκοραϊνώφ, Ρωσίδα από τους έμιγκρέ του Παρισιού, ή όποία έρχόταν και στην Ελλάδα πότε - πότε, και πήγαινε μερικά καλοκαίρια και στην Πάτμο -έμενε σ' ένα μικρό σπιτάκι- και έχει γράψει την αξιόλογη βιογραφία του Άγιου Σεραφείμ του Σάρωφ (έλληνική μετάφραση στις εκδόσεις ΤΗΝΟΣ).

– Η έλληνίδα σοπράνο Έλσα Καστέλα - Κράισλ, πού μεσουράνησε στην Όπερα τής Βιέννης ή δεκαετία του '60 και βραβεύθηκε από τον Πρόεδρο τής Αυστριακής Δημοκρατίας, όργάνωσε τον Μάιο στη Βιέννη, στο Ώδείο Πράϊνερ, συναυλία τριών προχωρημένων μαθητών της, πού τούς έτοιμάζει για δίπλωμα, με τον τίτλο «Ό μύθος τής Ελλάδας μέσα από άριες και τραγούδια». Η κ. Καστέλα, συνδύασε κομμάτια τών Σούμπερτ, Βόλφ και Γκλουκ με θέματα από την έλληνική μυθολογία μαζί με κομμάτια Έλλήνων συνθετών -Βάρβογλη, Σκλάβου, Ζώρα, Καρυωτάκη, Παλλάντιου και Καλομοίρη σέ ποίηση Παλαμά- ενώ ενδιάμεσα ή ίδια μιλούσε για την έλληνική μυθολογία και την έλληνική ποίηση, έξηγώντας στο ακροατήριο τά θέματα τών κομματιών. Η συναυλία σημείωσε μεγάλη έπι-

τυχία και έπαναλήφθηκε τον Ιούνιο στα πλαίσια του Φεστιβάλ τής Βιέννης. Θα δοθεί και πάλι τον Δεκέμβριο στο Δημαρχείο του 18ου τομέα τής πόλης.

– Από 29 Αυγούστου ως 7 Σεπτεμβρίου, πραγματοποιήθηκε τó 7ο Φεστιβάλ Θρησκευτικής Μουσικής Πάτμου, στον ειδικά διαμορφωμένο χώρο μπροστά από τó Σπήλαιο τής Αποκάλυψης.

«Πλήρης ό Νους και τó πνεύμα από την τύρδη τής καθημερινότητας και τών προβλημάτων τής σύγχρονης έποχής, βρισκόμαστε απόψε έδώ γεμάτοι έλπίδα και προσμονή σ' αυτό τó συναπάντημα με την Μουσική, με την Εύρυθμία και τή Μελωδία της, οι όποίες σύμφωνα με τον Άγιο Γρηγόριο Νύσσης, έχουν την δύναμη να θεραπεύουν την φύση και τον άνθρωπο». Αυτά μεταξύ άλλων τόνισε στον χαιρετισμό του για τó 7ο Φεστιβάλ ό Πανοσιολογιώτατος Καθηγούμενος και Πατριαρχικός Έξαρχος Πάτμου κ. Αντίπας.

Η έπιτυχία του Φεστιβάλ και ή συμμετοχή του κόσμου (έλλήνων και ξένων) υπήρξε ιδιαίτερα ικανοποιητική. Οι συναυλίες είχαν κεντρικό άξονα τó θρησκευτικό στοιχείο: Βυζαντινή μουσική, έλληνες σύγχρονοι δημιουργοί, σπιρίτσουαλς και «θρησκευτικά κοντσέρτα» άπ' όλο τον κόσμο.

Άξίζει να σταθούμε στη συναυλία τής Τετάρτης 5ης Σεπτεμβρίου, κατά την όποία ή Όρχήστρα Πατρών σέ ένα πρόγραμμα πού ξεκινούσε από τó Μπαρόκ και έφθανε μέχρι τις μέρες μας, συμπεριέλαβε 3 άποσπάσματα από τά Όρατόρια

«Ο Κοινωνικός» και «Ο Πρωτόκλητος Ἀνδρέας» τῆς Ἑλένης Οἰκονομοπούλου. Τὰ ἀποσπάσματα ἦταν τὰ ἑξῆς: «Ἐγώ μαι ὁ Κύριος καὶ Διδάσκαλος», «Τρανὸς ὁ Λόγος Σου, Κύριε» καὶ «Ἄκτιστε Λόγε καὶ Συνάναρχε».

– Κατάμεστο ἦταν τὸ Ἡρώδειο στὶς 4 Σεπτεμβρίου στὴ συναυλία μὲ ἔργα τοῦ Πολωνοῦ Ζμπίγκνιεφ Πράϊσνερ. Γνωστὸς ἀπὸ τὴ συνεργασία μὲ τὸν συμπατριώτη του σκηνοθέτη, Κρζιστόφ Κισλόφσκι, ὁ Πράϊσνερ παρουσίασε σὲ παγκόσμια πρώτη τὴ σύνθεσή του «Σιωπή, Νύχτα καὶ Ὀνειρα» καθὼς ἐπίσης μιὰ ἐπιλογή ἀπὸ γνωστὰ μουσικὰ θέματα ἔργων τῆς πορείας του μέχρι σήμερα.

Ἡ νέα σύνθεση εἶχε μορφή *ὄρατορίου* σὲ 9 μέρη. Προέδλεπε ἀγόρι - ὑψίφωνο, ὑψίφωνο, χορωδία καὶ συμφωνικὴ ὀρχήστρα. Θέμα του ἦταν ἡ θέση τοῦ ἀνθρώπου σὲ μιὰ κοινωνία ὅπου ἡ τεχνολογία καὶ ὁ καταναλωτισμὸς ὀδηγοῦν φτωχοὺς καὶ πλούσιους στὴ συναισθηματικὴ καὶ πνευματικὴ ἀπομόνωση. Ἡ μουσικὴ στηρίχτηκε σὲ κείμενα τῶν Χέρμπερτ Ζμπίγκνιεφ, τοῦ πάπα Ἰωάννη Παύλου II, ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ κατὰ Ματθαῖο Εὐαγγέλιο καὶ τὸ βιβλίο τοῦ Ἰώβ.

Τὸ μουσικὸ ἀποτέλεσμα κατάρθωσε νὰ σταματήσει τὸν χρόνο, νὰ παρέμβει στὸν ταχὺ ρυθμὸ τῆς ζωῆς μας καὶ πέτυχε νὰ δημιουργήσει μιὰ ἀτμόσφαιρα νοσταλ-

γική. Παραδόξως, πρὶν ἀπὸ τὰ δυὸ τελευταῖα μέρη τοῦ ἔργου, ὁ ἴδιος ὁ συνθέτης διέκοψε τὴ ροὴ καὶ παρενέβη, ἐμπνεύωντας τὸ ἀκροατήριο γιὰ τὶς τραγικὲς στιγμὲς ποὺ ζοῦσε ἡ χώρα λόγω τῶν καταστροφικῶν πυρκαγιῶν καὶ παροτρύνοντας ὅλους νὰ μὴ χάνουν τὴν πίστη τους στὸν Θεό: Ἡ πίστη ὡς ἀντίδοτο στὴ συναισθηματικὴ καὶ πνευματικὴ ἀπομόνωση.

– Κατάμεστο ἦταν τὸ Ἡρώδειο καὶ στὶς 2 συναυλίες τοῦ Σταμάτη Σπανουδάκη ποὺ πραγματοποιήθηκαν στὶς 22 καὶ 23 Σεπτεμβρίου. Ὁ τίτλος τῆς συναυλίας ἦταν «Ἀλέξανδρος - Δρόμοι ποὺ δέν περπάτησες». Συμμετείχαν τὰ μουσικὰ σύνολα τῆς ΕΡΤ (ἡ Ἐθνικὴ Συμφωνικὴ Ὀρχήστρα καὶ ἡ Χορωδία τῆς ΕΡΤ). Τὸ ἔργο ἀποτελεῖται ἀπὸ 18 μέρη. Σὲ αὐτὰ ξεχωρίζουμε τὰ ιδιαίτερα ἀγαπητὰ «Κύριε τῶν δυνάμεων», «Πέτρινα χρόνια», «Θά ῥθεις σὰν ἀστραπή», «Δρόμοι ψυχῆς» καὶ «Ἄγγελοι μετὰ ποιμένων». Ὅπως ἀναφέρεται καὶ στὸ πρόγραμμα τῶν συναυλιῶν «ὁ Σταμάτης Σπανουδάκης εἶναι μιὰ ιδιόμορφα μοναχικὴ περίπτωση στὴν ἑλληνικὴ μουσικὴ πραγματικότητα. Ἀκολουθεῖ, χρόνια τώρα, ἕναν τελείως προσωπικὸ δρόμο, ὁ ὁποῖος, ὅσο κι ἂν ἐκπλήσσει ὅταν πρωτοακούγεται, ἀποδεικνύεται, ἀπὸ τὸν χρόνο ἀλλὰ καὶ τὸν κόσμο, σωστός».

ΑΝΤΩΝΗΣ ΓΙΑΜΒΡΙΑΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΕΒΔΟΜΗΚΟΣΤΟΥ ΤΟΜΟΥ 2007

ΕΠΙΚΑΙΡΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ: **Ίω. Γ. Κατσομήτρος:** «Ατενίζοντας την ανατολή του νέου έτους», σελ. 1. **Γ. Β. Μ.:** «Ο άνθρωπος χωρίς Θεό, Α'», σελ. 46. **Γ. Β. Μ.:** «Ο άνθρωπος χωρίς Θεό, Β'», σελ. 79. **Γ. Β. Μ.:** «Η Ανάσταση πηγή δυνάμεως», σελ. 105. **Γ. Β. Μ.:** «Οι ουρανοί είναι δικοί μας», σελ. 137. **Γ. Β. Μ.:** «Απωθήσαμε τον Θεό», σελ. 201. **Γ. Β. Μ.:** «Ποιούς συγκυβερνήτες;», σελ. 241. **Γ. Β. Μ.:** «Άγγελοι έλπιδας και χαράς», σελ. 305.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ: **Άθανάσιος Άβραμίδης:** «Η διακήρυξη της Χριστιανικής Ένώσεως έπιστημόνων», σελ. 4. **Χρυσή Δ. Μανωλοπούλου - Τσέντου:** «Η διακήρυξη χθές, σήμερα και αύριο», σελ. 13. **Γ. Κοντοπούλου:** «Η Κληρονομιά του Δημητρίου Κωτσάκη, Α'», σελ. 41. **Γ. Κοντοπούλου:** «Η Κληρονομιά του Δημητρίου Κωτσάκη, Β'», σελ. 73. **Βασίλ. Κ. Σταθάκη:** «Φιλοσοφικοί στοχασμοί του ALBERT EINSTEIN», σελ. 49. **Γεωργ. Δημητρακόπουλου:** «Σταθμοί στην εξέλιξη της ανοσολογίας κατά τον 20° Α' και Β' αιώνα», σελ. 121, σελ. 144. **Ί. Α. Νικολαΐδης:** «Όταν τὸ μάθημα τῆς ιστορίας ὑπηρετεῖ σκοπιμότητες», σελ. 151. **Δημητρίου Βαλδηνδρά:** «Ένα έγκλημα εἰδεχθὲς καὶ διαβρωτικὸ τοῦ κοινωνικοῦ ἰστοῦ», σελ. 155. **Σουζάνα Δανάλη Κωτσάκη:** «Η πυρηνική ενέργεια θά αποτελεῖ λύση καὶ στὸν 21° αἰώνα; Έμπειρίες καὶ προοπτικές», σελ. 250. **Νικ. Καζαμία:** Ίατρική έμψυχη, σελ. 317. **Γ. Δ. Κούβελας:** «Όμολογίες συγχρόνων έπιστημόνων», σελ. 317.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ: **N. Α. Τσιριβάνη:** «Τὸ 1821», σελ. 82. **Βασ. Χ. Χα-**

ραλαμπόπουλος: «Ο Γαλλικὸς διαφωτισμὸς καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821», σελ. 86. **Χρῆστου Φιαμέγκου:** «Ο Ἅγιος τῶν σκλάβων Κοσμάς ὁ Αἰτωλὸς», σελ. 90. **Βασ. Σταθάκη:** «Από τὴν ἱστορία τοῦ νεοελληνικοῦ χριστιανικοῦ κινήματος, Α' - Β'», σελ. 171, 204. **Νίκος Ἀρβανίτης:** «Η παιδεία τοῦ γένους χθὲς καὶ σήμερα», σελ. 185. **Νίκος Ἀρβανίτης:** «Τὸ οὐσιῶδες καὶ διαχρονικὸ στὸ Δ. Σολωμό», σελ. 244. **Δημ. Κουτσουλέλος:** «Στὸ μαχητὴ τοῦ Σαράντα», σελ. 259. **Βασίλ. Σταθάκη:** «Τὰ μέλη τῆς Ἀδελφότητος ΖΩΗ, στὸν πόλεμο 1940 - 41». **Βασ. Σταθάκη:** «Ἰησοῦς ὁ ἀπὸ Ναζαρέτ», σελ. 307.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ: **Ίω. Κ. Ἀγγελόπουλος:** «Η ἄνωθεν εἰρήνη κατὰ τοὺς τρεῖς Ἰεράρχες», σελ. 20. **Φιλολάου Δημητρίου:** «Ἐλεύθερη συμβίωση καὶ Παλλακεία», σελ. 54. **Ἐλένη Γκυζῆ - Δούκα:** «Η γυναίκα τοῦ κόσμου», σελ. 83. **Χρ. Διακοπούλου:** «Χριστιανισμὸς καὶ Ἔργασία», σελ. 108. **Άθανασίου Άβραμίδη:** «Η ἀλήθεια στὸν ἄρρωστο», σελ. 113. **Γ. Β. Μ.:** «Κόσμος παγερός καὶ ἀπρόσωπος», σελ. 169. **Άφροδίτη Ραγιά:** «Η έπιστήμη τῆς φροντίδας τῆς νοσηλευτικῆς ἀγάπης», σελ. 211. **Σταυρ. Δάνδουρα:** «Προσφώνηση Χαιρετισμὸς», σελ. 49. **Ἐλένη Δεληγιώργη Πολίτου:** «Γυναίκα καὶ έθελοντισμὸς», σελ. 220. **Τζούλια Καραχάλιου:** «Γυναικεῖς έθελοντικὲς δράσεις στὸν Ἀπόστολο Παῦλο», σελ. 223. **Ἰωάννα Τατούλη:** «Νέοι καὶ έθελοντισμὸς», σελ. 230.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ: **Δημήτρη Μποσιβάνη:** «Τὸ οἰκόπεδο», σελ. 198. **N. Ἀρβανίτης:** «Τὸ οὐσιῶδες καὶ διαχρονικὸ στὸ Διονύσιο Σολωμό», σελ. 310.

ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑ: **Ν. Τσιρώνης:** «Στήν Ἁγία Σοφία Ἁγνάντια», σελ. 256.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ: **Πανορμίτη:** «Γιὰ μία καινούργια ζωή», σελ. 28. **Πανορμίτη:** «Ἐορτασμοί», σελ. 63. **Πανορμίτη:** «Τότε καὶ τώρα», σελ. 96. **Πανορμίτη:** «Ἡ διαφορά», σελ. 128. **Πανορμίτη:** «Ἐάλω ἢ πόλις», σελ. 159. **Πανορμίτη:** «Σαβουὰρ δίβερ», σελ. 186. **Πανορμίτη:** «Ἡ Ἄρνησις χθές καὶ σήμερα», σελ. 235. **Πανορμίτη:** «Ἡ ἐπέτειος», σελ. 261. **Πανορμίτη:** «Ἡ μεγάλη Ἐορτή», σελ. 319.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ: **Χρήστου Γιαμβριᾶ:** σελ. 31, 65, 100, 131, 162.

ΣΤΗΛΗ ΜΟΥΣΙΚΗΣ: **Ἀντώνη Γιαμβριᾶ:** «Γιὰ τοὺς ἀδελφούς Κάρα καὶ Γιόχαν Μπετόβεν», σελ. 36. **Γιαμβριᾶ:** «Ἀρμονία τῶν σφαιρῶν», σελ. 103. **Γιαμβριᾶ:** «Ἡ πόλις τῆς μουσικῆς», σελ. 166. **Γιαμβριᾶ:** «Ἡ μουσικὴ στὴν Κίνα», σελ. 167. **Γιαμβριᾶ:** «Ἀπώλεια», σελ. 167. **Γιαμβριᾶ:** «Μοτσιλάβ, Ροστρόποβιτς», σελ. 197. **Γιαμβριᾶ:** «Μοτσιλάβ, Ροστρόποβιτς», σελ. 271. **Γιαμβριᾶ:** «Μοτσιλάβ, Ροστρόποβιτς», σελ. 326.

ΣΧΟΛΙΑ: **Βασ. Σταθάκη:** «Τὸ ἑβδομηκοστὸ ἔτος τῶν Ἀκτίνων», σελ. 29. **Βασ. Σταθάκη:** «Τὸ οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο», σελ. 30. **Βασ. Σταθάκη:** «Ἐνίσχυσις τοῦ ἔθνικοῦ φρονήματος», σελ. 30. **Βασ. Σταθάκη:** «Τὸ νόημα τῶν ἑορτῶν», σελ. 64. **Βασ. Σταθάκη:** «Ἱστορικὲς ἀνακρίσεις», σελ. 64. **Βασ. Σταθάκη:** «Τὸ νόημα τῆς Ἐθνεγερείας», σελ. 98. **Βασ. Σταθάκη:** «Δωδεκαθεϊστὲς», σελ. 98. **Βασ. Σταθάκη:** «Ἐκτρώσεις: Ἕνα ἀνησυχητικὸ φαινόμενο», σελ. 99. **Βασ. Σταθάκη:** «Ἡ ἀνάστασις τοῦ Ἰησοῦ καὶ ὁ Παῦλος», σελ. 129. **Βασ. Σταθάκη:** «Δυσλειτουργία τοῦ

Πολιτεύματος», σελ. 130. **Βασ. Σταθάκη:** «Τὸ Ἰσλάμ στὴν ἐνωμένη Εὐρώπη», σελ. 130. **Βασ. Σταθάκη:** «Ἡ διδασκαλία τῆς ἱστορίας στὴν ἐκπαίδευσις», σελ. 160. **Βασ. Σταθάκη:** «Ἵσα συμβαίνουν στὰ γήπεδα», σελ. 161. **Βασ. Σταθάκη:** «Τὸ συμπόσιον τῆς ἀκαδημίας Ἀθηνῶν», σελ. 187. **Βασ. Σταθάκη:** «Ἡ διδασκαλία τῆς ἱστορίας», σελ. 188. **Βασ. Σταθάκη:** «Ἑλληνοτουρκικὲς σχέσεις», σελ. 216. **Βασ. Σταθάκη:** «Ὁ Λόγος γιὰ τὶς πανανθρώπινες ἀξίες», σελ. 236. **Η. Μ.:** «Οἱ ὑπέρτατες ἀξίες», σελ. 237. **Β. Σταθάκη:** «Ἡ προσέγγισις τῶν λαῶν καὶ ἡ Ἱστορία», σελ. 263. **Β. Σταθάκη:** «Οἰκολογικὰ θέματα», σελ. 264. **Β. Σταθάκη:** «Δικαιοσύνη τῶν ἀνθρώπων καὶ δικαίωσις ἐν Θεῷ», σελ. 265. **Β. Σταθάκη:** «Τὸ ὁδοιπορικὸ τῆς πρόνοιαις», σελ. 320. **Β. Σταθάκη:** «Δηλώσεις τοῦ Γάλλου Προέδρου γιὰ τὴν Τουρκία», σελ. 321. **Β. Σταθάκη:** «Κρίσις νοήματος στὸν σύγχρονον ἄνθρωπο», σελ. 321.

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ: **Μάκη Παπαγεωργίου:** «Μιὰ ὄντως σημαντικὴ εἰδηση», σελ. 33. **Ἰω. Κ. Ἀγγελόπουλου:** «Ἡ ἀποστολὴ τοῦ συγγραφέως», σελ. 34. **Μάκη Παπαγεωργίου:** «Τὰ φαντάσματα τοῦ ἀθεϊσμοῦ ἐπιστρέφουν», σελ. 67. **Ἰω. Κ. Ἀγγελόπουλου:** «Νέα μορφή εἰδησιογραφίας», σελ. 68. **Μάκη Παπαγεωργίου:** «Πρωτοφανὴ ἐγκλήματα στὸ διαδύκτιο», σελ. 101. **Μάκη Παπαγεωργίου:** «Ὑπολογιστὴς μὲ μέτρο», σελ. 132. **Ἰω. Κ. Ἀγγελόπουλου:** «Ἀναγνώστες συγγραφέων», σελ. 133. **Μάκης Παπαγεωργίου:** «Τὸ *LIFE*... στὸ τέλος τῆς ζωῆς του. Ἰω. κ. Ἀγγελόπουλου: «Κινηματογραφικοὶ προβληματισμοί». **Μάκη Παπαγεωργίου:** «Διαδίκτυο μετὰ προσοχῆς», σελ. 189. **Ἰω. Κ. Ἀγγελόπουλου:** «Ἀνάγνωσις ἐφημερίδων»,

σελ. 190. **Μάκης Παπαγεωργίου:** «Τηλεόραση με έπιπτώσεις», σελ. 238. **Ίω. Κ. Ἀγγελόπουλου:** «Ἡ πρόκλησις τῆς τέχνης». **Μάκης Παπαγεωργίου:** «Καταστροφικὲς τηλεοπτικὲς σχέσεις», σελ. 268. **Ίω. Κ. Ἀγγελόπουλου:** «Ταξιδεύοντας». **Μάκης Παπαγεωργίου:** Οἱ νέες τεχνολογίες φόβητρο τῶν δικτατοριῶν», σελ. 323. **Ίω. Κ. Ἀγγελόπουλου:** «Τὰ μέσα καὶ ὁ σκοπός», σελ. 324.

ΠΟΙΗΜΑΤΑ: **Γ. Βερίτη:** «Διπλὴ γιορτή», σελ. 89. **Γ. Βερίτη:** «Ἀναστάσεως ἡμέρα», σελ. 107. **Γ. Βερίτη:** «Εὐγνωμοσύνη», σελ. 139. **Νίκου Ἀρβανίτη:** «Λιοντάρι τῆς Χαιρωνείας», σελ. 198. **Γ. Βερίτη:** «Εἶν' ὁ Χριστός», σελ. 203. **Στ. Μπολέτης:** «Στις ἐπάλξεις», σελ. 243. **Γ. Βερίτη:** «Οἱ Δοξασιμένοι Νεκροί». **Θ. Κ.:** «Τί ἦταν Αὐτός;», σελ. 267.

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ: **Γ. Δ. Κούβελας:** «Ἡ

γνωριμία με τὸν Βερίτη», σελ. 39. **Νίκος Τσιρώνης:** «Εἶναι καὶ πράττειν», σελ. 39. **Ἡλίας Κατσούφης:** «Πολιτισμικὴ ἔνδεια», σελ. 70. **Φιλόλαος Δημητρίου:** Σελ. 71. **Π. Ροζάκης:** Σελ. 71. **Γ. Δ. Κούβελας:** Διακήρυξη καὶ σήμερα», σελ. 135. **Χρ. Φιαμέγκου:** «Ὁ Ἅγιος Κοσμάς ὁ Αἰτωλός». **Ἀνδρέας Πρίγκος:** Σελ. 168. **Ἀχ. Λαζάρου:** Σελ. 193. **Νικόλαος Σοῦλεντάκης:** Σελ. 194. **Γ. Δ. Κούβελας:** «Ὁ π. Εὐσέβιος Ματθόπουλος στὴν Καλαμάτα».

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΕΣ: **Θ. Κετσεάς:** «Νικόλαος Διγενῆς: Ὁ ἰδανικὸς χριστιανὸς - γιατρός», σελ. 266.

ΜΟΡΦΑΙ: **Βασίλ. Σταθάκη:** «Ὁ Ἀλέξανδρος Τσιριντάνης καὶ οἱ Ἀκτίνες», σελ. 140. **Ἀναστασία Δασκαρόλη:** «Παῦλος Μαθιόπουλος», σελ. 175. **Νίκου Τσιρώνης:** «Ἡ πνευματικὴ Ἀντίσταση ἐνὸς γιατροῦ (Θωμάς Στόκιμαν)», σελ. 195.

«AKTINES». Μηνιαῖον περιοδικόν. Κυκλοφορεῖ τὴν 1ην ἐκάστου μηνός. Ἰδιοκτήτης: «Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἀκτίνες», οδὸς Καρύται 14, 105 61 Ἀθήνα, Τηλ. 3235-023. Ἐκδότης καὶ Διευθυντὴς Συντάξεως: Γεώργιος Δ. Ἰατροίδης, Παρθενῶνος 26, 117 42 Ἀθήνα. Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Θεόδωρος Γ. Δούρος, Ἰπποκράτους 189, 114 72 Ἀθήνα. Τιμὴ τεύχους € 1,20. Ἐτησίᾳ συνδρομὴ, ἐσωτερικοῦ € 12, ἐξωτερικοῦ € 30. Ἡ Ἐπιτροπὴ ἐπιφυλάσσει εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα νὰ μὴ δημοσιεύῃ ἢ νὰ συντέμνῃ κατὰ τὴν κρίσιν τῆς οἰονδήποτε χειρόγραφον. Χειρόγραφα δημοσιευόμενα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται. Ἀναγγελία ἐντύπων ἐν γένει καὶ διβλιοκρισίαι δὲν δημοσιεύονται. ΚΩΔΙΚΟΣ: 1692.

Τόπος ἐκδόσεως Ἀθήνα, Δεκέμβριος 2007

«ΑΚΤΙΝΕΣ»

Επιστήμη - Φιλοσοφία - Κοινωνικά Ζητήματα -
Γράμματα - Τέχνη

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ «ΑΚΤΙΝΩΝ»

ΤΟΜΟΙ: 1938-1997

Επιμέλεια

ΒΑΣ. Χ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΚΤΙΝΩΝ»
ΑΘΗΝΑ 1998

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «Η ΔΑΜΑΣΚΟΣ»

Άπο τις έκδόσεις «Η Δαμασκός»

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ

ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗ

ΤΕΣΣΑΡΕΣ ΜΟΡΦΕΣ

ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

Χρύσανθος ό από Τραπεζοῦντος
Ό Κύπρου Μακάριος Β΄
Ό Κασσανδρείας Είρηναίος
Ίωακείμ Γ΄ Οίκουμνενικός Πατριάρχης

***

Ε. Ν. ΜΟΣΧΟΥ

ΤΟΜΑΣ ΣΤΕΡΝΣ ΕΛΙΟΤ

Τό άληθινό του πρόσωπο και
ό συμβολισμός του έργου του

***

ΔΗΜ. Λ. ΒΑΛΛΗΝΔΡΑ

Δρος Ποινικῶν έπιστημῶν

Έπιτίμου Δικηγόρου

ΘΕΜΑΤΑ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΑΘΟΛΟΓΙΑΣ

Έκδόσεις «Η Δαμασκός»
Καρύτση 14 - 105 61 ΑΘΗΝΑ - Τηλ. 210 32 21 283